

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
REUS

**Butlletí informatiu de
l'Arxiu Municipal de Reus
n. 10 [estiu 2005]**

Compte enrere al nou Arxiu Comarcal i Municipal

Xavier Filella Fargas

Tinent d'alcalde de Cultura
de l'Ajuntament de Reus

El Ple de l'Ajuntament de Reus de l'1 de juliol de 2005 va acordar, per unanimitat, cedir gratuïtament a la Generalitat de Catalunya una superfície de 1000 m² del solar conegut com "L'espai", a la confluència dels carrers d'Aigua Nova i de Maria Antònia París, per a la construcció del nou arxiu integral, Comarcal i Municipal.

Aquesta cessió és fruit de l'acord entre l'Ajuntament de Reus, el Consell Comarcal del Baix Camp i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per tal solucionar la manca d'espai dels actuals equipaments.

El resultat representarà una millora del servei i l'atenció a l'usuari i de les condicions de treball i els contenidors de dipòsits.

El nou arxiu agruparà l'Arxiu Històric Comarcal i el Municipal, que integra els fons notariaus i l'Arxiu Administratiu, i deixarà cobertes les previsible necessitats per un període mínim de trenta anys.

El calendari previst d'execució de les obres és de dos anys a partir de l'adopció de l'acord.

En un primer moment, es procedirà a la convocatòria d'un concurs arquitectònic d'idees de cara a la singularitat que es reclama per al nou equipament i es continuarà immediatament amb el concurs públic d'obres.

La construcció anirà a càrrec del Departament de Cultura de la Generalitat i del posterior manteniment i ús se'n farà càrrec l'Ajuntament de Reus. La gestió del nou Arxiu la compartiran l'Ajuntament de Reus i el Consell Comarcal del Baix Camp mitjançant un Conveni de col·laboració que es redactarà durant la fase constructiva.

Una vegada inaugurat el nou Arxiu Comarcal i Municipal l'actual seu de l'Arxiu Administratiu municipal (a l'antic col·legi Rubió i Ors) passarà a ser la Casa de la Festa Major de Reus on es dipositaran els elements del seguici festiu de la ciutat, mentre que el Castell del Cambrer esdevindrà un nou centre cultural per a la ciutat.

Edita: Regidoria de Cultura. Arxiu Municipal, Reus
Director: Ezequiel Gort

AHMR: Plaça del Castell 3A • REUS
AGA: Rafael de Casanoves, 6 • REUS
Tel. 977 774 760 • Fax 977 775 505

Foto portada: Frederica Montseny a Reus en motiu de posar el nom del seu pare a un carrer de la ciutat (foto cedida per Joaquim Besora)

DL: T-1442-97
Imprimeix: Arts Gràfiques l'Estel - Reus

Darreres entrades documentals a l'Arxiu

En els darrers mesos, s'han fet diverses donacions que han permès seguir creixent els fons del nostre Arxiu. En destaquem les de les senyores Maria Trullàs i Núria Tost, però també cal fer menció de donatius aparentment menors, però igualment interessants i que, en reiterar-se, són també importants, com és el cas de Rogés Llibres, una llibreria de Mataró que periòdicament dóna alguns opuscles d'interès local. A tots els agraïm la seva aportació.

Nous documents de Prim i Fortuny

La donació de la Sra. Maria Trullàs ha consistit en dues cartes del general Prim i una fotografia del pintor Marià Fortuny.

La primera carta, feta per un escrivà, però amb la seva signatura original, que signa com a comte de Reus, és datada a Madrid el 30 de desembre de 1862 i es tracta d'una nota dirigida als electors del tercer districte de la ciutat de Barcelona.

La segona carta és força més interessant, escrita per ell mateix el 29 d'octubre de 1863 i dirigida a un amic, de nom Joaquim —no concreta el cognom— que ha de viatjar a Cuba.

L'interès del document resideix en què Prim avisa al seu amic de qui allí li voldrà mal —pel sol fet de ser amic seu— i, a la vegada, l'informa dels amics que ell hi té i que, per tant hi podria confiar.

La fotografia de Marià Fortuny és un retrat d'estudi, en paper, sense data, fet pel fotògraf G. Torres, de Tarragona i de dimensions de 55 mm d'alçada per 92 mm. d'amplada. Es tracta d'una imatge inèdita del pintor que, pel seu interès, reproduïm en aquesta pàgina.

Aquesta donació es completa amb quatre pàgines de la revista *Nuevo Mundo*, de 24 de desembre de 1920, que contenen un parell d'articles divulgatius també sobre Prim i Fortuny. El primer, d'una pàgina, tracta del cinquantenari de l'assassinat de Prim. A aquest article, l'acompanya un retrat seu vestit amb l'uniforme de general, fet a París durant l'exili; una fotografia del cotxe que ocupava el dia de l'atemptat; i una altra amb records seus, així com dues fotografies —anecdòtiques— d'una capsula de llumins de l'època.

Finalment, en dues pàgines, l'article titulat "La fi-

Retrat de Marià Fortuny fet pel fotògraf G. Torres.

gura de la setmana: Fortuny", s'acompanya de quatre fotografies, una de les quals és força interessant, i que també reproduïm en aquesta pàgina, en què es pot veure Fortuny amb la seva família i alguns amics a l'Alhambra. La resta d'imatges corresponen a un retrat seu, més conegut, al quadre de la batalla de Tetuan i a un dibuix.

El fons Josep Tost Noet

Una altre fons prou interessant entrat darrerament i donat en aquest cas per la Sra. Núria Tost, és la documentació del seu pare, Sr. Josep Tost Noet, que va ser un dirigent del moviment veïnal a la ciutat.

La documentació se centra exclusivament en la seva activitat pública i recull tot allò que com a tal va generar o aplegar: actes veïnals, projectes, retalls de premsa, fotografies... En canvi, com s'ha dit, no hi ha la documentació de tipus personal, que s'ha reservat la família.

El fons ocupa un metre lineal de prestatgeria i comprèn un període de vint anys, entre el 1980 i el 2000.

És un fons, actualment en procés d'inventari, força interessant per a l'estudi del moviment veïnal a la ciutat, sobretot pel que fa al barri de la Immaculada,

on Josep Tost va esmerçar els seus millors esforços.

A banda, el fons també acull informació sobre la seva activitat sindical i la seva participació a les jornades sobre el moviment veïnal a Catalunya.

Finalment, hi trobem la seva obra escrita. Josep Tost va publicar alguns opuscles —*Formació i desenvolupament del barri de la Immaculada de Reus. 1937-1992* (1993), *Reflexions sobre els Països Catalans* (s.d.), entre altres— i aquí podem seguir, en algun cas, tot el procés: el manuscrit original, la versió mecanoscrita, les correccions, les galerades d'impremta i l'obra ja impresa.

Fortuny amb familiars i amics a l'Alhambra. Veiem el pintor acompanyat de la seva esposa, Cecília de Madrazo, i els seus fills, la nena, Maria Lluïsa, asseguda en una cadira al costat de la mare i el nen, Marià, als braços d'una serventa (d'esquena), els sogres, el pintor Federico de Madrazo i la seva esposa. Entre els amics, es coneixen els noms de Martín Rico i Peyró.

Frederica Montseny Mañé (1905-1994), una mirada reusenca

Salvador Palomar Abadia
Arxiu Municipal de Reus

Encara que és sobradament conegut que la que fou primera ministra d'un govern de l'estat, Frederica Montseny va nèixer a Madrid,¹ el cert és algunes vegades se l'ha identificada com a reusenca -ho era el seu pare- fins i tot més que el seu mateix company d'organització -i també ministre d'un govern republicà- Joan Garcia Oliver, nascut efectivament a Reus el 1902.²

En tot cas, aquesta confusió anecdòtica pot servir d'excusa per apropar-nos, en l'any del centenari del seu naixement, a aquesta figura emblemàtica del moviment llibertari, i recordar la trajectòria d'una personalitat singular a l'Europa del segle xx.

Aquest article vol aportar algunes notes sobre la vinculació de Frederica Montseny a Reus, una ciutat on les idees de progrès i de transformació social eren ben vigents en un temps en què persones com els seus pares van fer de l'educació i la difusió de la cultura entre les classe treballadores, eines per a la revolució social.

Potser, en aquest sentit, podríem argumentar que hi ha un altre *Reus, París i Londres*, més enllà -o en paral·lel, més exactament- a la ciutat encara potent en el camp de la indústria i el comerç del tombant de 1900; més enllà del modernisme arquitectònic i els esclats devocionals a l'entorn de la coronació canònica de la imatge de la Mare de Déu de Misericòrdia, el 1904. Un Reus amb un moviment obrer força actiu, en sectors tan importants com el tèxtil o la fusta, i unes persones que, volguda o forçadament, coneixen i entren en contacte amb les grans línies del pensament transformador que hauran de marcar la història del segle xx. Ens podríem remuntar encara uns anys abans quan, després de la *Gloriosa* Revolució de Setembre, un reusenc, Cels Gomis i Mestre, s'ha d'exiliar a Ginebra, on coneix Bakunin, per tornar després a l'Estat -a Madrid, primer, i després a

Barcelona, com els Montseny, anys després- i esdevenir un actiu propagador de les idees de la Internacional. O a les lluites obreres i els congressos sindicals que sovintegen a la població en els últims anys del segle XIX. El Reus on Joan Montseny i Teresa Mañé obren una escola laica i mixta, a la dècada de 1890.

Teresa Mañé i Miravet, nascuda el 1865 a Cubelles, estigué molt vinculada a Vilanova i la Geltrú -els seus pares hi tenien una fonda- on exercí de mestre i creà una escola de nenes. Probablement fou la primera mestra laica de l'Estat espanyol. Col·laborà amb publicistes anarquistes i escrigué habitualment en periòdics de caire federalista i llibertari. I fou, probablement, a partir de la seva col·laboració a *El Productor* que va conèixer Joan Montseny. També va participar en una altra publicació impulsada per un reusenc, *La Tramontana*, de Josep Lluas i Pujals, amb qui col·laborà en actes de propaganda. Teresa Mañé va participar en el segon Certamen Socialista, a Barcelona, el 1889.

El 19 de març de 1891 es va casar pel civil amb Joan Montseny i va venir a viure a Reus, on també es trobava la seva germana Carme. El 1892 es va celebrar un congrés de lliurepensadors a Madrid, pel qual, Teresa Mañé -junt amb el mateix Josep Lluas, F. Tàrrida del Màrmol o Teresa Claramunt, entre d'altres- fou escollida per a representar les societats obreres de Catalunya.³

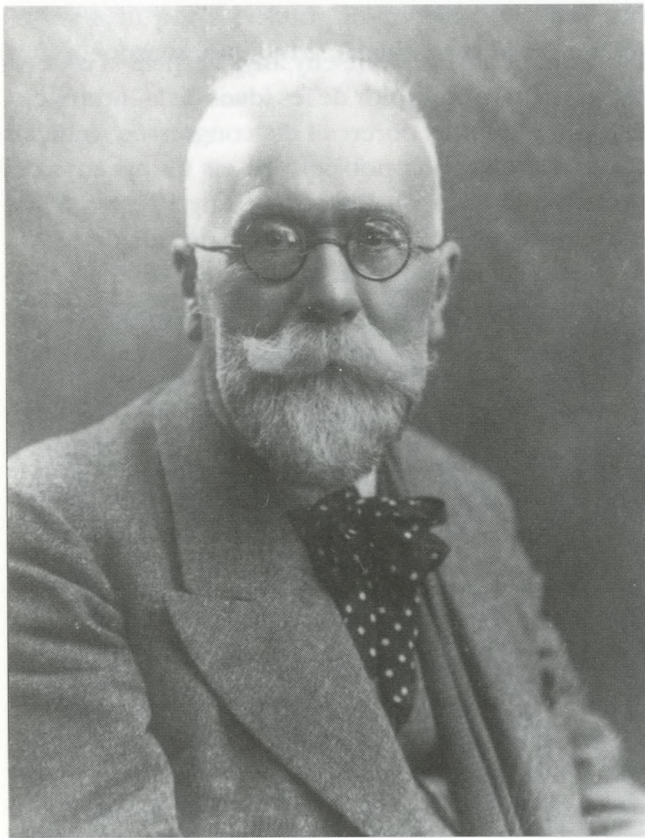
Quan ens referim a la relació familiar entre Teresa i Joan Montseny, es fa difícil destriar els aspectes personals dels ideològics. S'ha dit que aquest queda enlluernat per un dels seus articles i la volgué conèixer. També s'explica que els posà en contacte una poesia laica, llegida en un enterrament civil. Més enllà de l'anècdota, el cert és que la seva serà una vida dedicada a la difusió dels ideals d'emancipació i a l'educació -en el sentit més ampli- de la classe treballadora, i que intentaran aplicar, des del primer moment, al seu nucli familiar un model de vida que prefigurari la societat llibertària.

¹ Entre les biografies publicades recentment podem esmentar la d'Irene Lozano i la de Susanna Tavera.

² Per a l'actuació de Frederica Montseny i Joan Garcia Oliver al govern de la República, vegeu Dolors MARIN, *Ministros anarquistas. La CNT en el gobierno de la II República*. 2005.

³ *La Tramontana*, 30/9/1892

La seva unió fou un acte carregat de simbolisme i reivindicació militant: hi hagué un míting sobre la Comuna de París i es celebrà acompanyat dels acords de *La Marsellesa*.⁴ El dia del seu casament, Joan i Teresa van regalar als amics un opuscle, *Dos cartas*⁵ recull dos textos literaris, que volen ser cartes d'amor, però que reflexionen sobre la naturalesa humana i la raó. Poc abans havien escrit també junts *Las preocupaciones de los despreocupados*.⁶

Joan Montseny

S'ha dit que la Teresa fou el cor polític⁷ de la família. Efectivament, influí en el pensament del seu company i encara que el reconeixement a Montseny com a propagandista i home pol·lèmic ha deixat massa a l'ombra el la vàlua intel·lectual de Teresa. Cal no oblidar que ella escrigué força abans, i que va ser l'ànima

⁴ *La Marsellesa* era l'himne més habitual en els actes civils –celebracions d'un naixement, casament o enterrament– del moment. El Joan i la Teresa volien casar-se el dia 18 en què es commemorava l'aniversari de la proclamació de la Comuna, però ho van deixar per a l'endemà per ser festiu. Veg. F. URALES, *Mi vida... i La Tramontana* 23/7/1891

⁵ J. MONTSENY i T. MAÑÉ, *Dos cartas*. Reus: Imp. Celestí Ferrando, 1891

⁶ J. MONTSENY i T. MAÑÉ, *Las preocupaciones de los despreocupados*. Barcelona: Tip. La academia, 1891

⁷ D. MARIN, ob. cit., p. 73

de l'activitat editorial familiar.⁸ De fet, l'activitat com a escriptora de Teresa Mañé només s'estroncà amb el naixement de la seva filla Frederica, moment a partir del qual limità notablement les seves col·laboracions amb la premsa. No menys important fou la seva tasca com a traductora.

Joan Montseny i Carret va nèixer a Reus el 19 d'agost de 1864. De petit havia anat pels pobles del Camp i el Priorat, ja que es dedicava a la venda ambulat amb la seva família, però de jove feu de boter. Va conèixer les idees socialistes en un míting de Pablo Iglesias però el contacte amb els companys del Centre d'Amics de Reus el va fer decantar ben aviat cap a l'anarquisme. El Centre d'Amics era una associació obrerista que el 1885 havia celebrat a Reus, el primer Certamen Socialista de l'Estat, una trobada –a cavall entre un congrés de debat teòric i uns jocs florals– que evidència la vitalitat del moviment obrer reusenc de l'època. El 1888, Joan Montseny era el secretari de la Federació de Boters, però aviat el guanyà la seva vocació pedagògica –despertada pel seu mestre que l'animà a estudiar– i començà a exercir en una de les dues escoles laiques que hi havia aleshores a Reus: l'Acadèmia Lliure. L'altre era l'escola que mantenia del Centre d'Amics.

Amb el Joan, la Teresa –que havia impulsat i participat en el Congrés d'Amics de l'ensenyança laica, el setembre de 1888– s'ocupà d'una escola a Reus de característiques semblants a la de Vilanova, però mixta. Probablement es tractava de dues escoles, la de nens a càrrec del Joan i la de nenes, de la Teresa, que s'ubicaren juntes, al carreró de Nolla. Fou la primera d'aquest tipus a la ciutat.

Ara per ara, desconeixem si l'escola va manetir el nom d'Acadèmia Lliure o si en tingué un altre. Cal tenir en compte que com apunta Manuel Vicente, les escoles laiques “eren generalment sostingudes per lògies maçòniques, grups lliurepensadors i republicans, o societats obreres, encara que també eren freqüents escoles que responien a la iniciativa individual d'un mestre o una mestra que simplement s'instal·laven en un pis i obrien classes”.⁹

L'escola tingué molts alumnes perquè era una de les poques alternatives a l'ensenyança religiosa¹⁰ i

⁸ En acabar la primera etapa de *La Revista Blanca*, el 1905, hi van influir tant els condicionaments polítics com la necessitat de Teresa d'ocupar-se de la seva filla Frederica.

⁹ M. VICENTE, *Josep Llunas...* p. 81

¹⁰ Una inspecció de l'abril de 1893 anota que, a la ciutat, només hi ha quatre escoles privades, dues de nens i dues de nenes –sembla, doncs, que l'escola dels Montseny-Mañé comptava legalment com a dues– que no donaven ensenyament catòlic. AHMR. *Actas de la Junta Local de Instrucción Pública*, 1891-1911.

molts fills de la burgesia republicana i lliurpensadora hi anaven. Amb una pedagogia racionalista i avançada, la proposta de l'escola anava més lluny d'un ensenyament no-religiós, sota l'impuls pedagògic de la Teresa, molt més formada i connectada als moviments de renovació de l'educació del moment.¹¹ Pretenia, per exemple, una aproximació a la història desvinculada de tot afany bèl·lic i de conquesta, i potenciava altres valors¹². Apreciats ambdós com a mestres, el caràcter fort de la Teresa sembla que la feia ser més respectada entre els alumnes.¹³

Des de Reus, el Joan i la Teresa seguien col·laborant en publicacions obreristes o llibertàries, com per exemple *La Tramontana*, que publica dos números monogràfics de crítica per la commemoració del quart centenari del "descobriment" d'Amèrica.¹⁴ I, a Reus, van tenir la seva primera filla, que va morir de molt jove.

El treball dels Montseny-Mañé com a mestres laics, però, tingué un final sobtat. Joan Montseny fou detingut diverses vegades, acusat d'haver publicat fulls reivindicatius o manifestos de solidaritat amb els anarquistes encausats. Arran de l'atemptat del carrer de Canvis Nous, a Barcelona, pel Corpus de 1896, s'inicia una duríssima repressió contra els anarquistes que portà a la presó, al castell de Montjuïc, a la deportació o a la mort a nombrosos militants obreristes. Fou el moment en què els adversaris de Joan Montseny aprofitaren per foragitar-lo de la seva ciutat. Ell ho resumeix així:

*"Mi gran delito era haber publicado "El proceso de un gran crimen", haber prohibido una niña de Paulino Pallás y regentar en Reus un colegio que se veía muy concurrido".*¹⁵

Joan Montseny fou detingut el 15 de juny i, en presència dels seus alumnes, emmanillat i portat *por*

¹¹ Tal com afirma Renée Lamberet, *"Soledad Gustavo fut, pour Urale, une aide précieuse sous tous les aspects, lui enseignant ce qu'il n'avait pu étudier, comme les mathématiques, pédagogue de premier ordre en ce qui concerne l'école nouvelles dans leur école de Reus et souvent préférée a lui par les élèves"*. Veg. R. LAMBERET, *Soledad Gustavo...* p.20

¹² Vegeu el comentari que en fa Frederica Montseny en "Una revista i una època", pròleg a *Els anarquistes, educadors del poble*. Barcelona: Ed. Curial, 1977, p.6

¹³ Si els testimonis d'exalumnes, incideixen en la humanitat de Montseny, la mateixa Frederica afirma respecte a la seva mare que *"incluso los alumnos la respetaban más que a mi padre, pues tenía un carácter severo"*. Citada per R. LAMBERET, *Soledad Gustavo...* p.20

¹⁴ El 7 i 14 d'octubre de 1892. *La Tramontana* publica també algunes de les seves poesies. Veg. M. VICENTE, *Josep Lluçà...* p. 113

¹⁵ E. URALES, *Mi vida...* p. 79

conducción ordinaria —és a dir, a peu— cap a Barcelona. No van servir de res les gestions del seu cosí Hipòlit, aleshores regidor de l'Ajuntament, per intentar que fos traslladat en tren. Un dels seus alumnes, Marian Roca, ho recorda a les seves memòries:

"Un bon dia a l'hora d'entrar al col·legi ens trobarem amb la porta del mateix tancada. Esperàrem per veure si podríem esbrinar que havia passat. Aviat ho sabérem: s'obrí la porta i aparegué el mestre nostre emmanillat i enmig d'una parella de civils. Sense posar-nos d'acord, tots els 22 o 23 nois que esperàvem per poder entrar a l'escola, anàrem seguint el mestre com si fóssim la seva escorta, fins al portal de la carretera de Tarragona, i en arribar allí el mestre es girà vers nosaltres i amb el cap ens féu senyal que ens retiressim".¹⁶

Sembla que uns guàrdies civils el va detenir al matí en sortir al carrer —després de no haver-lo deixat entrar a casa seva durant la nit—¹⁷ i que fou portat a l'escola, potser a la recerca d'alguna suposada prova i mostrat vexatòriament als seus alumnes. Es volia vincular la seva tasca pedagògica a l'anarquisme i el terrorisme.¹⁸ La detenció va coincidir amb un seguit de rumors sobre la possibilitat d'un atemptat durant les festes de Sant Pere, que *Lo Somatent* va tenir cura de ridiculitzar: "a las personas que això'ls preocupa, hem de fer-los present que qui té intenció de fer mal no ho anuncia a so de tabals, ans al contrari, procura evitar tota sospita"¹⁹

Un article publicat quaranta anys després, al *Diari de Reus*, reivindica la importància d'aquella experiència educativa dels Montseny-Mañé a Reus, des del record d'un altre exalumne seu:

"Ara que es va a la implantació de l'Escola Nova a la nostra ciutat, creiem oportú remarcar que Reus fou potser la primera de les poblacions de Catalunya on un esenyament per l'estil es va portar a terme, degut al sacrifici d'un reusenc absent, benemèrit conductor de bona part de la infància

¹⁶ M. ROCA, *Records...* p. 16. Marian Roca explica també que va conèixer a Frederica Montseny en una visita que va fer a l'Orfeó Català de Mèxic, on van tenir ocasió de parlar d'aquest episodi.

¹⁷ Joan Montseny explica l'episodi de l'intent de detenció nocturna a les seves memòries. Veg. *Mi vida...* p. 80. La premsa del moment se'n féu ressó de la detenció sense concretar detalls.

¹⁸ Montseny explica que ja en el primer interrogatori, a Montjuïc, li van preguntar si era veritat que feia cantar himnes anarquistes als seus alumnes. Va contestar que ell era anarquista, però que els seus alumnes no, ni tenien perquè ser-ho. *Mi vida...* p. 104

¹⁹ *Lo Somatent* 26/6/1896

de les darreries del segle passat: en Joan Montseny.

Els que d'infants anavem a les classes que dirigia aquell professor laic per excel·lència, el qual exercia el seu meritíssim magisteri al carreró de Nolla, recordem encara amb goigs les hores que sota el seu guiatge assenyat i lliure d'anacronismes perniciosos, passàvem a aquella àmplia escola, la més concorreguda de Reus, on hi aprenguerem molta cosa i bona, la qual ens preparà el camí avantatjosament per encarrilar-nos sense temences ni atavismes en els senderons de la lluita per la vida.

[...] A les classes que donava en Joan Montseny no hi mancaven les lliçons tècniques i pràctiques apropiades a l'edat escolar, prescindint de les que durant anys han embotit el cervell dels religiosos i confessionals, que només servien per a enterbolir la infància amb teories irrealistes i estrafoles.

Al veterà professor reusenc, víctima en aquells temps de les més innobles persecucions del poder públic, seguint el dictat d'una ordre religiosa aleshores inaugurada a Reus, som molts els que deuriem retre-li un homenatge d'admiració i agraïment, homenatge que el signant li dedica avui fervorosament pel bé que d'aquell professor en va rebre. D'ell vàrem aprendre d'ésser ben lliures de consciència i ell ens va ensenyar a ésser per la vida amb uns coneixements nets de tota preocupació tenebrosa i amb l'esperit predisposat al bé i a l'amor als nostres germans.

Aquella revolució espiritual que des de la seva escola realitzava en Joan Montseny, ara esdevindrà una bella i profitosa realitat per als infants i els joves que gaudeixen vivint les glorioses hores actuals, on tots els valors són remoguts per tal de què en sorgeixi una nova generació apta per al treball i la lluita, que actuï amb el cervell aclarit i el cor inflamant per les redemptores idees modernes".²⁰

Des de la presó, Joan Montseny va escriure -signant-les amb pseudònims sempre relacionats amb noms de muntanyes-²¹ cartes a la premsa on reivindicava la innocència dels processats. Finalment fou desterrat a Londres. El 1897, la Teresa es va reunir amb ell. Poc després, tornaven clandestinament per fixar la seva residència a Madrid on, sota pseudònim, van començar a publicar *La Revista Blanca* (1898-1905) i *Tierra y Libertad* (1902-1905). A partir

²⁰ L'escola laica a Reus. *Diari de Reus*, 9/9/1936

²¹ Com, per exemple, Ricardo Andes o Pedro Montsant. Entre aquests, va adoptar finalment el de Federico Urales, per haver estat el primer amb el qual va veure publicat un d'aquests escrits.

d'aquest moment, *Federico Urales* i *Soledad Gustavo* esdevingueren dos noms clau en el pensament llibertari de l'Estat espanyol.

És per això que Frederica Montseny afirmà més d'un cop que havia nascut a Madrid potser per accident, com a conseqüència del forçat trasllat dels seus pares. Ho explicà així quan el 1983 vingué a Reus:

"En efecte, si a Reus, l'escola laica que havien fundat el meu pare i la meua mare no hagués fet tanta nosa als sectors reaccionaris i clericals, jo no hauria nascut a Madrid, hauria nascut probablement a Reus perquè els meus pares no haurien marxat mai. Perquè els meus pares no van marxar de Reus, en els meus pares els van treure de Reus".²²

I ho havia escrit, anys abans, en el pròleg de *Els anarquistes, educadors del poble*:

"Sense la bomba llançada al pas de la processó de Corpus i sense l'esperit intolerant i poc intel·ligent de la clerecia i la burgesia de Reus, els meus pares haurien continuat essent mestres d'escola a la ciutat catalana, no haurien anat a Madrid i hom no hauria publicat *La Revista Blanca*".²³

El cert és que, a banda de grans enemics, la feina pedagògica dels Montseny-Mañé comptava també amb un ampli suport a Reus. Cal recordar, en aquest sentit, que posteriorment a la seva detenció, es van recollir centenars de signatures a Reus en favor dels eu alliberament. I que un seguit de reusencs visiten el capità general de Catalunya -que anteriorment havia estat pressionat perquè l'agafessin- per aconseguir la seva excarcelació.²⁴

Sembla que, un cop més, es constata, però, la capacitat de la ciutat de Reus de foragitar els seus fills a fer fortuna intel·lectual en altres indrets. És evident que la trajectòria política dels Montseny pren volada a partir del seu forçat exili, i abasta territoris prou més amplis que els d'aquesta ciutat catalana per bé que, a l'època, fos encara la segona de Catalunya en població i comptés amb uns polítics i agents socials prou actius.

²² Parlament de F. Montseny en l'acte d'homenatge al seu pare (Reus, 1983).

²³ F. MONTSENY, ob. cit., p. 10.

²⁴ Ho comenta el mateix Joan Montseny que en les seves memòries té un record emocionat per als pares dels seus alumnes que es van mobilitzar en aquell moment. F. MONTSENY, *Mi vida...* p. 139

Instal·lats a Madrid, la Teresa i el Joan van participar igualment en nombroses activitats a favor dels encausats en les processos de Jerez i de *la Mano Negra*. També es van implicar activament en la defensa del seu amic Francesc Ferrer i Guàrdia, acusat de ser l'instigador de la revolta de 1909 i, finalment, condemnat a mort.

Teresa Mañé

El naixement de Frederica, el 1905, fou probablement la causa del final de la primera etapa de *La Revista Blanca*, una revista en què la seva mare tenia un paper clau, com a administradora –malgrat que legalment no podia constar com a tal– traductora i redactora. Frederica Montseny va néixer i es va formar en una família que vivia en i per l'ideal anarquista. La seva mare fou la seva mestra i exercí una notable influència sobre el seu pensament.

Després d'un dur enfrontament dialèctic amb Arturo Soria, creador de la *Ciudad Lineal*, angoixats per les pressions legals i les denúncies, la família decideix traslladar-se a Catalunya, el 1912, primer a Cerdanyola i després a Barcelona.

En aquest context, Frederica comença a escriure. El seu primer article, seguint un costum del seu pare d'emprar pseudònims relacionats amb serralades, el signà amb el nom de Blanca Montsant. El 1925, ella i el seu pare iniciaren novament, ara a Barcelona, la publicació de *La Revista Blanca*, que en aquesta etapa arribà fins al 1936. La família encetà no poques

polèmiques dins el moviment llibertari. En aquells moments defensaven un anarquisme pur o filosòfic, força crític amb el sindicalisme de la CNT. Més endavant es posicionaren propers a la FAI, però sense identificar-s'hi totalment.

Frederica Montseny va fer de la paraula una eina de lluita, amb la veu i l'escriptura. L'activitat editorial dels seus pares li possibilità publicar els primers textos. L'èxit de *La Revista Blanca* va permetre als Montseny crear una editorial que publicà col·leccions com *La Novela Ideal*, que arribà als cinquanta mil exemplars de tirada setmanal i *La Novela Libre*, mensual, amb vint mil exemplars. Com a periodista i escriptora –Frederica publicà asiduament en les col·leccions familiars– la tasca desenvolupada per Frederica Montseny serà molt extensa. Algunes de les seves primeres novel·les, *Peregrina de amor* o *La Tragedia del pueblo* s'emmarquen en la Barcelona de la lluita de classes, la repressió policial contra els treballadors i el pistolisme patronal. A *La Victòria* (1926) i a *El hijo de Clara* (1927) parla de dones, del seu dret a la instrucció, de la seva llibertat i capacitat per decidir. Tot i no declarar-se feminista, les posicions de Montseny desperten polèmica àdhuc entre els mateixos llibertaris.

En aquest període, la relació dels Montseny amb la ciutat de Reus es va mantenir, menys en l'àmbit familiar –per les diferències del Joan amb la seva germana Maria–²⁵ que amb els amics que tenien a Reus i en diverses poblacions de la comarca. En tot cas, Frederica Montseny afirma que hi venien sovint.

Sembla que la família estiuejava a Duesaigües, on el Joan havia treballat de jove com a boter. Josep Banqué els recorda a les seves memòries com

“Els apostols del comunisme llibertari espanyol Frederic (sic) Montseny i la seva filla que, al cafè del poble, rodejats d'un atent auditori de camperols, exaltaven les meravelles de la societat llibertària que pensaven imposar immediatament. Els Montseny aconsellaven tenir paciència, esperant que arribés l'ocasió propícia, es preparaven per aquest magne esdeveniment amb la lectura de les novel·les ideals com *Los hijos del amor* i altres que publicaven ells mateixos”²⁶

²⁵ Sembla que a causa d'haver batejat els seus fills, en quedar vídua del seu company, de nom Mercader i haver imposat una educació religiosa al seu fill, que va morir molt jove. En les seves memòries Frederica explica no haver conegut mai ni a la seva tia, Maria Montseny, ni a la seva cosina, Maria Mercader, malgrat les seves nombroses visites a Reus. En canvi, ens consta que mantenia contacte amb el seu cosí gemà, Hipolit.

²⁶ Josep Banqué, militant de la CNT a l'època, evolucionà després cap el comunisme. En les seves memòries ironitza sobre l'eficàcia

Joan Montseny va mantenir una continuada amistat amb Evarist Fàbregas (Reus, 1868-Barcelona, 1938) que l'ajudà més d'un cop econòmicament i en els seus projectes editorials. Al Mas del Frares –aleshores, propietat de Fàbregas–, Montseny hi fa llargues estades i redacta, l'hivern de 1929, part de les seves memòries. Sabem també de les seves excursions per Vilaplana, la Mussara, Prades o Siurana. Frederica Montseny en recorda alguna, en companyia del seu pare i de Max Netllau, historiador de l'anarquisme i amic íntim de la família. A l'Espluga de Francolí tenien també bons amics com Joan Callau i Francesc Palau.

Als anys vint, Frederica Montseny coneix la que serà la seva secretària, amiga, o *germana* per a tota la vida, Maria Anguera. Nascuda a Vilanova i la Geltrú; el seu pare, nascut a Reus, treballava al ferrocarril. La Maria va arribar a casa dels Montseny pel desig del seu pare que volia que rebés una educació d'acord amb els seus ideals. Va compartir amb Frederica la formació que li donava la seva mare i, després d'un temps, va acabar vivint amb ells.²⁷

El 1922 començà a col·laborar a *Solidaridad Obrera* i el 1923 s'afilià a la CNT. Escriptora infatigable, els seus articles foren publicats, directament o reproduïts, en nombroses publicacions llibertàries d'arreu de l'Estat. El 1930 va conèixer a qui fou la seva parella durant tota la vida, Germinal Esgleas.

Amb la proclamació de la II República, dins la CNT es manifesten divisions. Entre faïstes i trentistes, els Montseny prenen partit pels primers tot i no ser afiliats a la FAI. Editen *El Luchador*, un setmanari que arriba a publicar quinze mil exemplars. La Frederica no para de publicar articles i fer actes per tot l'Estat. El 1933 neix la seva filla Vida.

Des dels primers moments de la rebel·lió militar fins al final de la guerra, desplegà una intensa activitat esdevenint un dels noms més coneguts de l'anarquisme. El mateix juliol de 1936 Frederica Montseny ingressava a la FAI.

En els primers mesos de la guerra, els anarquistes foren els amos del carrer. Es col·lectivitzaren fàbriques i tallers. Al camp s'establiren col·lectivitats agrícoles i, en agunes poblacions, s'implantà el comunisme llibertari. Però les circumstàncies excepcionals del moment imposaren mesures excepcionals. Després de ser ja presents en el govern de la Generalitat, el novembre de 1936 és proposa a una dona i tres ho-

mes de la CNT entrar en el govern de Francisco Largo Caballero. Un fet doblement singular per Frederica Montseny: ésser la primera dona que arriba al càrrec de ministra i fer-ho des de posicions ideològiques tan allunyades del poder. Com a dona, en la mesura que encarnava la transformació en el papers de gènere que ja era palesa al carrer, sense que es pugui considerar estrictament una conquesta feminista.²⁸ Com a anarquista, amb totes les contradiccions que li va representar ser-ho. No pertoca aquí entrar en el debat, prou vigent encara dins el moviment llibertari, sobre l'encert o l'error d'aquella mesura. En aquells moments, l'opinió inicial del seu company i la de la seva mare foren desfavorables. Garcia Oliver, un home d'acció, format en la lluita al carrer i contra la patronal, amb un gran sentit de l'estratègia –i molt més pragmàtic que purista– estava disposat a entrar al govern, només si també ho feia Frederica Montseny, amb qui mantenia no poques discrepàncies. “O tots frares, o tots canonges” sembla que li va dir. I Frederica acceptà, deixant enrere les seves nombroses crítiques al feminisme polític. Encara que se n'hagués de penedir més endavant.

La mateixa Frederica en parlà sovint. El reusenc Alfons Martorell recorda a les seves memòries el que fou el primer gran miting confederal a l'exili, al cinema Palace de Tolosa de Llenguadoc:

“L'últim dels oradors va ésser la Frederica Montseny, que es va descarregar d'un gran pes, parlant ella sola més de dues hores. [...] La Frederica a l'exili havia descobert massa tard els errors orgànics que havien comès les élites durant el moviment espanyol fent concessions dels nostres principis per les ganes de guanyar la guerra i protegir la revolució de les posicions conquerides. Deia que aquest sacrifici no havia servit ni per guanyar la guerra ni la revolució”.²⁹

Un esforç ple de contradiccions, motivat per unes circumstàncies excepcionals que Montseny sintetitzava així:

²⁸ Tot i la significació del seu càrrec pel fet ser una dona –cal tenir en compte, però, el ministeri per al qual fou proposada– cal considerar que en la tria de Frederica Montseny hi juguen factors diversos com l'equilibri de forces entre sectors de la CNT o que representa la tendència més “purista” de l'anarquisme. Dolors Marin considera que l'accès de Montseny al ministeri fou, en bona part, un reconeixement al paper de la família Urales dins l'anarquisme ibèric.

²⁹ Alfons MARTORELL, *República, revolució...* p.199

de les doctrines propagades per la família Montseny. Veg. J. BANQUÉ, *Comunistes...* p. 93

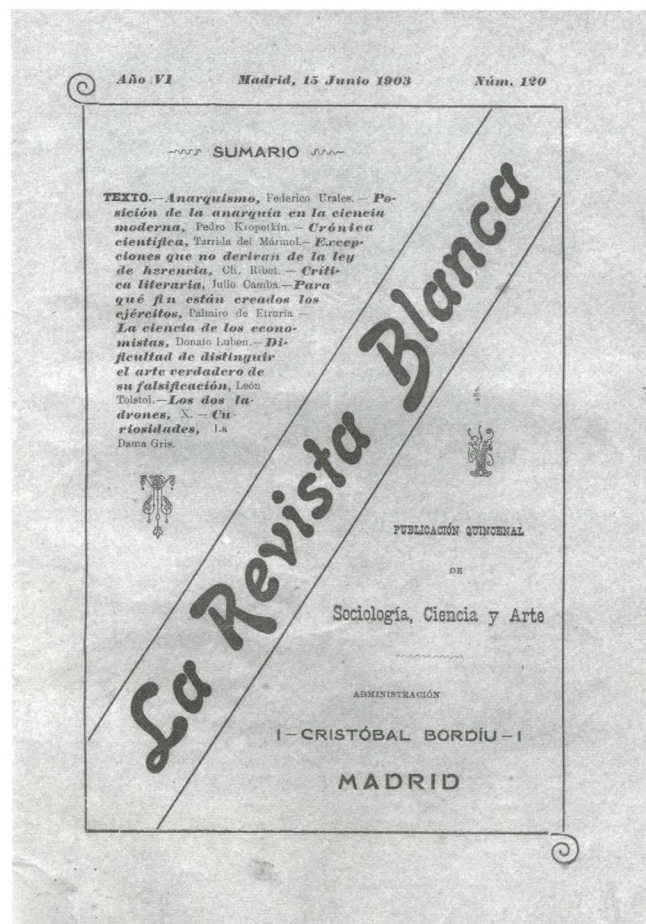
²⁷ En les seves memòries, la Frederica explica que en previsió del conflicte que podia representar, van convidar també a la seva mare a viure amb ells i a treballar per l'editorial.

“Hay que comprender la situación de aquellos días. La economía estaba en manos de los trabajadores pero para poder funcionar las fábricas se necesitaban materias primas, y para adquirirlas se necesitaba dinero. ¿Quién tenía el dinero? El Gobierno central. Por otra parte, en el frente estaban nuestros hombres, pero las armas venían de Rusia, y era el Gobierno quien las distribuía. Si nosotros nos hubiéramos replegado totalmente, las colectividades se hubieran asfixiado y nuestras Divisiones hubieran sido asesinadas en el frente, porque ya no tenían armas para defenderse, pues se las iban negando. Además, un repliegue general de los nuestros era el fin de la guerra, en esto mi convicción era absoluta. También se pensó que había de evitar que los otros, a nuestras espaldas, pactasen con Franco. Por todo esto se entró en el Gobierno. Claro, ahora se puede decir que, quizá, solo retardamos un poco lo que ya estaba perdido. Hoy fríamente, digo que nuestra entrada en el Gobierno no fué compensada; ojalà no hubiéramos intervenido y no nos hubiéramos encontrado histórica e ideológicamente deshonrados. Nadie, en aquel momento, podía pensar de esa manera, pues hubiese sido calificado de derrotista y contrarrevolucionario. Esa fue la realidad de las cosas”.³⁰

Més enllà del debat sobre l'encert de la seva presència al govern de l'Estat, és important apropiarse a la que fou la seva pràctica personal i política al capdavant d'un ministeri. En l'àmbit personal, els ministres anarquistes ho foren i ho van deixar de ser en nom de l'organització. Només un exemple, els sous que cobraven com a ministres anaven a la CNT i ells només rebien una paga de deu pessetes al dia, la mateixa que corresponia als milicians que lluitaven al front. Com afirmà Peiró, foren ministres per encàrrec de l'organització i sense cap ambició personal, per tornar a ser treballadors l'endemà de deixar el càrrec. No menys significativa és la seva voluntat de no perdre el contacte amb la lluita, amb la permanència a Madrid i les seves constants intervencions públiques.

L'acció de Federica Montseny fou especialment significativa malgrat que el seu mandat fou curt. Ella no tenia massa experiència en el món de la sanitat, però l'anarquisme s'havia caracteritzat per ser pioner en la pràctica de la medicina al servei de les clas-

³⁰ COL. FEBRERO. *Federica Montseny, una entrevista con la Historia*, 1999, esmentada a D. MARIN, *Ministros anarquistas...* p. 173

Revista Blanca

ses populars. Noms com els de Félix Martí Ibáñez o Amparo Poch Gascón són claus per entendre la feina desenvolupada per Montseny. Amb aquests i altres suports, prengué un seguit de mesures per a la reforma de la sanitat: lluita contra les epidèmies –per tal d'evitar que les malalties entre la població esdevinguessin un segon front–, creació dels centres de lluita antivenèria, els *liberatorios* de prostitució, les escoles de puericultura, les cases de solidaritat, les cases de cecs, les llars infantils, les colònies per a nens evacuats de les zones de guerra.

Efectivament, el desplaçament de la població civil a causa de la guerra i la concentració dels refugiats en les ciutats més allunyades del front, en condicions de vida força precàries, obligà a prendre mesures sanitàries d'urgència. I, en el seu mandat, s'aprovà la llei que regulava l'avortament. Un programa socialment molt avançat que no era, però, gens lluny d'allò que des de feia dècades proposaven els anarquistes.

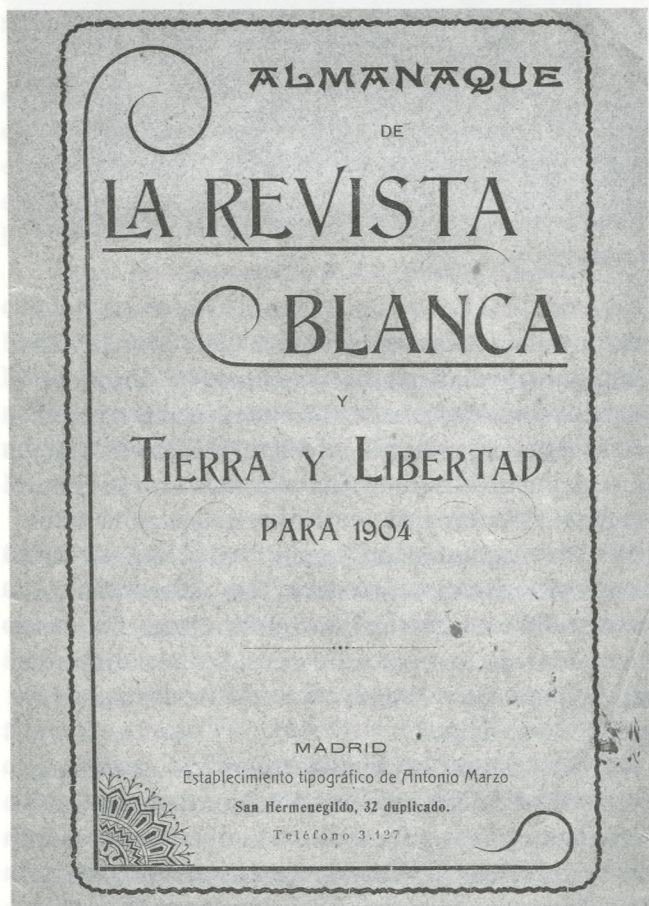
Sabem que, al menys en una ocasió, vingué a Reus durant aquesta etapa, amb motiu de conèixer el treball mèdic que s'hi estava desenvolupant seguint el mètode del doctor Josep Trueta, a l'Ins-

titut Pere Mata.³¹

Ella mateixa en dona testimoni en un article:

“Recuerdo, como dato anecdótico, que puse a disposición del doctor Trueta los locales del Instituto Pedro Mata de Reus, para que en ellos se ensayaran los métodos de curación de brazos y piernas por medio del procedimiento de gangrena seca, que más tarde salvó a tantos hombres de mutilaciones fatales en el curso de la segunda guerra mundial.

*Allí se instaló un equipo de médicos, ganados a las ideas de Trueta, que recogían a heridos procedentes de los hospitales de sangre y a los que generalmente salvaban de la pérdida de uno de sus miembros. Tuve ocasión de visitar este instituto, convertido en hospital de ensayo, y de comprobar los éxitos obtenidos”.*³²

Almanac de la Revista Blanca

³¹ Segons va comentar en la seva vinguda a Reus el 1983. Informació facilitada per Joaquim Besora, aleshores regidor de l'Ajuntament de Reus.

³² F. MONTSENY, *La sanidad y la asistencia social durante la guerra civil*.

Tal com remarca Dolors Marin, l'actuació de Frederica Montseny va sorprendre els seus companys, encara que les seves mesures no fossin tan vanguardistes com les de Garcia Oliver. En tot cas, foren les més progressistes de l'època, quan a sanitat pública gestionada des d'un ministeri.

Aquest període finalitzà el maig de 1937, nomenat en que es produïren greus enfrontaments entre militants del POUM i la CNT, d'una banda, i del PSUC per l'altra. El 5 de maig, Montseny arribà a Barcelona i després d'entrevistar-se amb els comitès de la CNT-FAI i amb el president Companys, s'adreçà per ràdio al poble per demanar la fi dels enfrontaments. El dia 8 es va restablir la normalitat. El 18 de maig dimití el president Largo Caballero i, amb ell, els quatre ministres de la CNT. El nou govern, amb una forta influència comunista, fou presidit per Juan Negrín. Al mes següent, els anarquistes foren apartats del govern de la Generalitat. Després de la seva etapa com a ministra, Montseny va restar a València, encapçalant la secretaria de Propaganda del Comitè Nacional de la CNT i no va tornar a Barcelona fins a la tardor d'aquell any, quan la ciutat esdevingué capital de la República.

Durant la guerra, el nucli familiar es separà. Joan Montseny passà bona part del temps prop de Reus -principalment a l'Espluga de Francolí- on visità més d'un cop amics i parents.³³ Tot i que les diferències amb la seva filla venien d'abans, es van fer explícites quan l'1 d'abril de 1937 li envià una carta a València des de l'Espluga, proposant-li la liquidació de les edicions de *La Revista Blanca*³⁴ i el repartiment dels diners restants. Un trencament profund que, en tot cas, el seu pare no volgué portar al terreny ideològic: *“Creo que, en bien tuyo y en el mío, debemos separarnos para no cruzar palabra alguna y no sostener otros vínculos que los que pueden unir a dos personas que sustentan la misma idealidad”* li deia. L'estiu de 1937, Urales visita repetidament les colònies escolars que va organitzar la CNT reusenca a l'Espluga,³⁵ on es dedicà a explicar contes a la canalla. També publica alguns articles a la premsa reusenca amb reflexions pedagògiques:

“Los niños enseñan mucho. Enseñan más los niños al maestro que el maestro a los niños, si

³³ En les seves col·laboracions a *Adelante*, òrgan de la CNT-FAI de la IV regió, Montseny parla d'alguna trobada amb antics alumnes. El periòdic publicà també diversos articles de la Frederica, probablement reproduïts d'altres publicacions.

³⁴ Esmentada per S. TAVERA, *Federica Montseny...* p. 236

³⁵ Durant la guerra, es van realitzar diverses estades de colònies, organitzades per l'ajuntament o la mateixa CNT.

aquel, por psicólogo, entiende el lenguaje de la ingenuidad infantil. Enseñan los niños con sus preguntas, con sus contestaciones, con sus gustos, con sus ademanes... Hasta con sus agudezas. Tienen unas ocurrencias que el mejor de los entendimientos puede aprender de ellas.

*El arte de enseñar consiste no en saber mucho, sino en saber enseñar lo poco que uno sabe.*³⁶

De fet, allunyat i sense massa influència en la política dels anarquistes del moment,³⁷ la pedagogia és la gran preocupació de Joan Montseny en els últims anys de la seva vida.³⁸ És, però, una figura admirada –potser mítica– per als llibertaris. A tall d'exemple proper, coneixem el cas d'una nena de Riudoms, nascuda el 1937, que va rebre el nom de Montseny en honor al veterà teòric de l'anarquisme.³⁹ L'estiu de 1938, Teresa Mañé va patir una colitis, com a conseqüència d'un tumor al budell que la portaria a la mort.

Amb la derrota de l'exèrcit republicà, Frederica marxa cap a l'exili a França, com tants milers de refugiats. L'evolució de la guerra en les primeres setmanes de 1939 va fer perdre als anarquistes l'esperança de resistir a Barcelona i, a començaments de febrer, ella passava la frontera amb la seva mare, molt malalta –a l'estat de debilitat s'afegí una caiguda que li fracturà el fèmur– mentre que el seu pare, també malalt i quasi cec, ho feia sol. El 5 de febrer de 1939 moria Teresa Mañé a l'Hospital St Louis de Perpinyà.

Malgrat el trencament prou recent, Frederica es responsabilitzà immediatament del seu pare, que havia estat portat a una presó de Sant Llorenç. Frederica aconseguí la seva llibertat i van marxar cap a París amb la resta de la família, tot i que els anys següents van haver de canviar sovint de residència.

³⁶ *Adelante*, 18/9/1937

³⁷ És significatiu, però, a Reus –en català i signant Frederic Urales– publicà un article defensant la col·laboració entre les diferents organitzacions antifeixistes: “Escolteu-me, lluitadors de l'avantguarda i de la reraguarda! Us proposa la unió de tots els homes que pugnen per establir un món millor i de totes les organitzacions sindicals que aspiren a l'emancipació dels treballadors; us proposo la unió a qualsevol preu; a qualsevol preu, dic, perquè tots seran més cars que el vosaltres us pugueu imposar”. *Diari de Reus* 8/1/1937

³⁸ Sembla que, a l'apropar-se les tropes franquistes, proposà a la seva família reusenca emportar-se la canalla cap a França perquè aquests no fossin educats sota el nou règim.

³⁹ Filla de Josep Carballido Noelle, militant de la CNT. Just abans de morir, afusellat pels franquistes, els seus pares es van casar –obligats per la necessitat– i la nena fou batejada amb el nom d'Amèlia.

Fredrica Montseny

Joan Montseny va morir el 12 de març de 1942, després de patir un vessament cerebral. Explica Frederica Montseny que, els últims dies, el seu cos semblava mort però que, en la seva inconsciència, revivia la joventut, tot afirmant: –*Sóc el Joanet de Reus!*⁴⁰ Fou enterrat civilment a Salom.

Amb l'ocupació nazi del territori francès, Frederica Montseny fou detinguda i va estar a punt de ser extraditada a l'Estat espanyol. Probablement la salvà, el fet que quan es presentà davant el tribunal, es trobava embarassada. Després de l'alliberament, Montseny esdevingué el cap visible de l'anarquisme espanyol si més no per al sectors que li feien costat, ja que el moviment llibertari va patir en aquest període diversos trencaments.

Frederica Montseny va tornar a l'Estat espanyol diverses vegades, després de la mort del dictador. A Reus va venir el març de 1983. La CNT havia organitzat una exposició itinerant a partir de la documentació gràfica dels arxius d'Amsterdam, que fou presentada al Centre de Lectura. Entre els actes complementaris a la mostra es va programar una conferència seva el 10 de març, que comptà amb una nombrosa assistència de públic.⁴¹ L'Ajuntament, per la seva part, havia acordat unànimement donar el nom del seu pare a un carrer.

⁴⁰ F. MONTSENY, *Mis primeros cuarenta años...* p. 242

⁴¹ *Veg. Reus, setmanari de la ciutat* 19/3/1983

Una novel·la de Frederica Montseny

El 1987 va publicar la primera part de les seves memòries i durant els últims anys participà en entrevistes i programes de televisió, defensant amb energia les seves posicions. I és que Frederica Montseny va ser, pel damunt de tot, una publicista amb una gran facilitat de paraula i una gran capacitat de comunicació. Les persones que la van conèixer en destaquen la seva sòlida formació teòrica i la seva dialèctica. Frederica Montseny va morir a Tolosa el 14 de gener de 1994, on està enterrada.

El 1997, la ciutat on va nèixer el seu pare la recordà posant el seu nom a un carrer. També porta el seu nom el premi beca que atorga la regidoria de Polítiques per a la Igualtat. Una ciutat que, com ella mateixa explicava, mai no va oblidar. En l'acte d'homenatge al seu pare, afirmà que la família mai havia tingut cap mena de rancúnia a Reus:

“Jo em recordo que quan era joveneta no hi havia any que no vinguessim a passar alguns dies aquí i els lligams que ens havien unit amb aquesta vila no es van rompre mai. Sempre es va sentir reusenc en el fons del

seu cor i fins i tot en el meu català, és el català de Reus”.⁴²

Bibliografia

BANQUÉ I MARTÍ, Josep. *Comunistes i catalans. Memòries*. Edició i notes a cura de Joan Navais i Frederic Samarra. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 2004.

Els anarquistes, educadors del poble: la Revista Blanca (1898-1905). Barcelona: Curial edicions, 1977.

LAMBERET, Renée. «Soledad Gustavo, sa place dans la pensee anarchiste espagnole», a *Convivium*. Universitat de Barcelona, n. 44-45, pp. 19-34.

LOZANO, Irene. *Federica Montseny: una anarquista en el poder*. Madrid: Espasa-Calpe, 2005.

MARIN SILVESTRE, Dolores. *Ministros anarquistas. La CNT en el gobierno de la II República (1936-1939)*.

MARTORELL, Alfons. *República, revolució i exili. Memòries d'un llibertari reusenc*. Reus: Centre de Lectura, 1993.

MONTSENY MAÑÉ, Frederica. *Cent dies de la vida d'una dona*. Barcelona: Ed. Galba.

— “Apuntes biográficos de Federico Urales” a *Anthropos. Revista de documentación científica de la cultura*, n. 78, 1987.

— *Mis primeros cuarenta años*. Barcelona: Ed. Plaza y Janés, 1987.

TAVERA, Susanna. *Federica Montseny. La indomable*. Madrid: Ed. Temas de Hoy, 2005.

URALES, Federico (Joan Montseny), *Mi vida*. 3 volums. Barcelona: Ed. La Revista Blanca, 1929-1930.

VICENTE IZQUIERDO, Manuel. *Josep Llunas i Pujals (1852-1905). La Tramontana i el lliure pensament radical català*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1999.

Col·leccions -parcials- de *Solidaridad Obrera, Diario de Reus* i *Adelante*.

⁴² Parlament de Fredrica Montseny en l'acte d'homenatge al seu pare el 1983.

Les festes per la col·locació de la primera pedra del canal navegable Reus-Salou, del 23 al 26 de novembre de 1805

Margarida Riu
Tècnica de l'Arxiu Municipal

Enguany Reus commemora els dos-cents anys de la col·locació de la primera pedra del que havia de ser un projecte vital en aquell moment per a la ciutat: la construcció del canal navegable Reus-Salou, l'any 1805.

L'Arxiu Municipal conserva un interessant document datat el 1805 que porta per títol, "Fiestas del Canal".

El document consta de vint fulls que cosits, i en un bon estat de conservació, ens presenta una descripció molt acurada dels actes duts a terme durant els dies 23 al 26 de novembre de 1805 amb motiu de la col·locació de la primera pedra del canal. Malauradament, el document resta incomplet, hi manca el primer full i alguns del final, ja que la descripció dels esdeveniments del dia 26 no passen de donar-nos idea de que les festes van continuar però, tot i que es de suposar que van acabar aquell dia amb la tornada de la Verge de Misericòrdia al Santuari, no es detallen els fets de la jornada ni si aquesta va ser la de tancament dels actes.

El document és força interessant en un triple vessant. D'una banda, per la informació que ens aporta sobre el desenvolupament dels actes pròpiament dits de la col·locació de la primera pedra: el protocol, les personalitats assistents, és a dir, l'acte institucional i l'eufòria vilatana que es desprèn del text per haver aconseguit el beneplàcit de la Corona del projecte tan ambiciós.

Un segon vessant és el festiu. El document ens relata de manera exhaustiva la participació, del que avui anomenaríem una cercavila, d'almenys vint-i-dues *quadrillas de danzantes* (diferents balls), la participació del *baile de caballudos* (ball de cavallets), de les diferents confraries, dels gremis amb les seves carrosses, personatges i vestits, del castell de focs, dels guarniments dels carrers, etc. (Pel que fa a altres elements festius com, per exemple, els gegants, el que es conserva del document no hi fa referència en cap moment, la qual cosa tampoc vol dir que no participessin en la festa i, en tot cas, hem de tenir en

compte que l'autor no es deté a fer una descripció de les vint-i-dues *quadrillas de danzantes*).

Primera pedra del canal. Avui conservada a l'IMMR (foto IMMR).

El tercer vessant, que també és força interessant, és el religiós. Durant les festes que ens descriu el document, hi van haver misses, processons amb la participació les diferents confraries, actes de caritat envoltats d'una certa institucionalitat, i l'acte religiós més important va ser el trasllat de la Mare de Déu de Misericòrdia a la Prioral de Sant Pere; i es pot llegir entre línies, el seu retorn al Santuari com a cloenda

dels quatre dies de festa. A la descripció de la portada, en una multitudinària i sentida processó de la Mare de Déu des del santuari fins a la Prioral, l'autor del text ens ho presenta com un acte religiós més que no pas festiu; un acte d'agraïment dels reusencs a la seva patrona per haver aconseguit fer realitat el principi d'un somni.

Tenim, doncs, davant nostre, un document de principis del segle XIX que descriu de forma força detallada tots aquells elements que avui en dia, al segle XXI, es conserven a les nostres ciutats i pobles amb motiu dels esdeveniments més diversos i no només festes patronals: la presència de la part institucional, la festiva i la religiosa.

Per tal de contextualitzar a grans trets el document, hem de tenir en compte que a principis del segle XIX el país viu una forta depressió econòmica. Reus té molta mà d'obra aturada i, tot i que les actuacions urbanístiques que inicia l'Ajuntament proporcionen feina a la població, el comerç és vist com el motor del canvi, i el projecte del canal Reus-Salou proporciona una via de sortida i creixement econòmic davant la situació general de recés.

L'ambiciós projecte però, de connectar Reus amb el mar amb un canal navegable que s'abastís d'aigua dolça, des del seu plantejament el 1785 va topar amb seriosos entrebancs, tot i la rapidesa de les gestions inicials.

D'una banda, la Guerra Gran i la guerra amb la Gran Bretanya, la forta oposició de Tarragona i a la ferma voluntat de la Corona d'accelerar les obres del seu port. D'altra banda, podríem parlar d'entrebancs de caràcter intern, deguts a discrepàncies amb relació a la conveniència del projecte pel seu cost elevat i viabilitat per part de la majoria dels negociants més importants de Reus. L'oposició d'una part dels veïns a contribuir econòmicament en el projecte, i els enfrontaments i acusacions sobre cabals públics invertits i el control de l'obra.

Davant els problemes que va suposar doncs l'execució del projecte enfront les perspectives que, a curt i llarg termini, oferia, i amb la ferma voluntat de l'Ajuntament de tirar-lo endavant, el text ens reflecteix de forma molt clara l'eufòria que va viure la vila amb la col·locació de la primera pedra del gran projecte i els actes que es van organitzar. A l'article, per tal de poder fer una interpretació lliure del document s'ha optat per fer una transcripció prou àmplia del text original, i així tenir una crònica directa i de primera mà de les festes organitzades a la vila.

El primer dia, la ciutat va donar al saló de Plens de l'Ajuntament la benvinguda a les diferents personalitats que s'havien desplaçat a la vila amb

motiu de la col·locació de la primera pedra del canal navegable Reus-Salou.

“Dedicose este primer dia á la solemne instalacion del Excmo. Sr. Príncipe de la Paz Regidor Decano Perpetuo y Propietario de esta regocijada villa y para proceder al acto de verificarla, se congregó en la casa capitular un concurso el mas lucido y respetable, compuesto de las cabezas de todas las comunidades ecclesiasticas de ambos cleros, del orden de los nobles, de los probombres de todos los Gremios, de los diputados de los cuerpos de Administracion, de comerciantes, artesanos hacendados, y de otras personas de mucha distinción de toda clase del Estado, ante los quales sobresalian el Mariscal de campo Dn. Francisco Requena, consejero de Indias y encargado por S. Magd. de la direccion del canal navegable con inibicion a todo Tribunal y Juzgado, y el Excmo Sr. Vizconde de Zolina, coronel de cavalleria del Regimiento de Borbon acompañado de la Plana mayor y de muchos oficiales y caballeros cadetes. Reunido assi este dntingido concurso, que por tan crecido no podia caber en el principal, espacioso y arrogante salon de aquella casa, ocupando el Ilte. Ayuntamiento la testeria, y colocado en su primera grada el Iltre. Comicionado Dn. Alberto de Foraster, estando todos en pie, se presentó al secretario un precioso libro, en que la sutil delicadeza de las vitelas, lo bello y primuroso de los caracteres, lo fino y exquisito de la miniatura se disputaban gloriosamente la preferencia. Esta este libro ricamente encuadernado, pendiente de una cadena de oro de mucho gusto y coste, cuya fachada contenia el escudo de armas de la Villa, y su seguida el Real privilegio del Regidorato a favor del Príncipe expresado. Hecho pues en general silencio, leyo dicho secretario el privilegio en voz alta, y leidos asimismo á continuacion los poderes del Príncipe, de que hizo ostension su Iltre. Representante, guardadas todas las formalidades de estilo se dió por fin la deseada posesion. Este acto, que á la verdad fue uno de los mas serios y sublimes que hemos visto [...], se llenaron aquellos alegres ámbitos de las mas sinceras y cordiales aclamaciones, con que rendian sus vivas al Rey á la Reyna, á la Real familia, y á su gran Protector y Decano el Exmo. Principe de la Paz.”

Un cop donada la benvinguda i inaugurades les festes amb motiu de la col·locació de la primera pedra del canal, les personalitats assistents i l'Ajuntament,

es van dirigir en comitiva a la Prioral de Sant Pere precedits dels músics i dels diferents balls de la vila.

Un cop arribats a l'església la comunitat de preveres i clergues formant dos nombrosos cors van cantar les completes en honor a sant Bernat Calvó.

Ja acabada la cerimònia, amb el mateix ordre, la comitiva es va dirigir a l'Ajuntament on es va servir un refresc per a unes tres-centes persones reusenques o de fora vila. Aquest mateix dia, i dins dels actes de celebració, en un acte de caritat, l'Ajuntament va dotar dotze donzelles pobres de la vila, de mil rals per cadascuna d'elles, i segons el document, l'elecció de les afortunades es va fer per sorteig.

“Disolvióse con esto aquella primera asamblea y para dar al Todo poderoso las debidas gracias por unas honras tan satisfactorias, como alli se le habian dado, se dirigió el Iltre. Ayuntamiento á la Iglesia Parroquial, asistiendo en el lugar de mas distincion el Iltre. Comisionado Dn. Alberto de Foraster á nombre de su Principal el Principe, adornado de una rica vanda, que se distinguia de los demas por un especial, mas grande y primorioso escudo. Seguia una innumerable comitiva al Ayuntamiento, presedido de veinte y dos cuadrillas de danzantes de todo gusto, y de tanto esplendor y opulencia, que especialmente en el bayle llamado de caballudos habia sujetos, cuyas galas y atavios ascendian al valor de muchos millares de libras. La reunion y vista de tan y tan hermosa variedad de objetos, junto con la hermosa disonancia que formaba una crecidisima muchedumbre de flautas, dulzainas, violines y timbales los quales, cada qual por su cabo, iban poniendo en accion á los respectivos coros de danzantes, sin hablar del grave y pleno concurso de musica inmediate al Ayuntamiento, era capaz de embelezar al hombre mas frio e incensible. Congregados ya todos en la Iglesia, cantó la Rda. Comunidad de sus Prebendados y Clerigos, alternando con dos numerosos coros de Musica, unas solemnisimas completas, dirigidas a glorificar al Altisimo, en su fiel siervo San Bernardo Calcó, Patron de esta Villa y su dulce paisano, Barón que fue de Mascalvó [...]. Rendido ya este primero publico homenaje de reconocimiento al Soberano, Dador de todo lo bueno, se restituyo el Iltre. Ayuntamiento con el mismo orden, acompañamiento y pompa con que habia salido, a la casa de su consistorio, donde asi en esta como en las otras tres noches consecutivas, se sirvió el mas copioso y esplendido refresco á tres cientos personas de clase, asi forasteros, como naturales [...].”

El segon dia de les festes, el 24 de novembre, a càrrec de diversos fabricants de filadures i teixits de cotó es van vestir vint-i-sis pobres de solemnitat de la vila i es va oficiar missa a l'església de la Sang. Després, una comitiva de l'Ajuntament, presidida pel brigadier comissionat i amb el mateix ordre que el dia anterior, es va dirigir a la Prioral de Sant Pere on el senyor prior va oficiar missa amb l'acompanyament de dos cors, i per la tarda hi va haver processó general que, segons es desprèn del text, anà encapçalada per l'estendard de sant Bernat Calvó.

“Con igual júbilo, dulzura y encantos le amanecio á Reus el dia 24 de Noviembre, segundo de sus pomposisimas fiestas [...] consagróse este dia [...] a la grava memoria del mismo Héroe San Bernardo Calvó [...] por providencia del Iltre. Ayuntamiento y á expensas de varios fabricantes de bilados y tejidos de algodón, se vistió completamente con mucho decoro y decencia á 26 pobres de solemnidad [...], se acordó, que todos recibiesen aquel dia los santos sacramentos de la Penitencia y Eucaristia [...], en la Iglesia de la Purisima Sangre [...]. Terminado este religioso acto, [...] pasaron todos los pobres recias vestidos a la casa de Dn. Pedro Sunyer á efecto de ofrezzer sus atenciones al Excmo. Principe en la persona desu representante Dn. Alberto, quien ignorando este religiosísimo triunfo dela caridad, recibio con aquella impensada vista la mas viva sorpresa [...]. Despues de tan excelente principio se fue dando curso a las demas funciones de aquel dia, y á hora conveniente se encamino el Iltre. Ayuntamiento, presidido tambien del Brigadier Comisionado, y con el mismo tren, pompa y acompañamiento del dia presedente, á la Iglesia Prioral y Parroquial en la que se celebró una solemnisima Misa, alternando, y uniendose á veces, dos coros de música [...]. Oficio en en esta Misa el Rdo. Docr. Dn. Diego Padró dignisimo Prior Parroco de aquella Iglesia [...] se cantó el Te Deum [...].”

“Por la tarda hubo proseccion general de mucho licimiento con asistencia de todas las Comunidades del Clero Secular y Regular; el Ilre. Magistrado y de todas la cofradias que son alli muy numerosas y lucidas a que daba no poco esplendor el Excmo. Vizconde de Zolina, que entre tantas otras honras y satisfacciones [...] la de encargarse del estandarte de San Bernardo, acto, en que le acompaño su brillante oficialidad.

No se acabaron con la luz del día las festivas demostraciones. La noche presentó también [...] copiosas luminarias, orquestas armoniosas y bellísimos carros triunfales. Serían como las nueve de la noche, cuando siguiendo su giro el carro triunfal perteneciente al honroso Gremio de labradores, llegó a la plaza mayor [...] con mucha pompa, presidido de dos largas líneas formadas por una numerosa comparsa de parejas, que con hachas encendidas en las manos renovaban la memoria de los fuegos ambarbales de los romanos. Iban todos vestidos a la antigua española, con librea y adornos de mucho costo y magnificencia y montados sobre mulas sobervientemente engarzadas excitaban en todos los espectadores ideas de nobleza y elevación. Los geroglíficos que contenía este carro eran de mucho ingenio y significación. En medio de su grande popa estaba pintado San Isidro, como Patron del Gremio, y en sus contornos y por todo el ámbito de su buque diferentes ramas, flores, frutas, carros y otros objetos pertenecientes a la Agricultura, sin faltar allí el agua tan necesaria para todos sus usos, la que se figuraba salir a grandes chorros por las bocas de unos delfines, sobre los cuales iban montados otros tantos niños, para expresar la facilidad con que se podría proveer de agua el canal famoso, sin perjuicio y aun con ventajas de la cultura de los campos. Mas esto no es todavía más que mirar la cosa por fuera: los símbolos de más viva y aguda alusión estaban sobre ó dentro del continente del carro. En lo más alto pues de la carroza descollaba una copada encima, símbolo de la perpetuidad [...] para denotar, que no sería capaz el tiempo devorador de extinguir en la posteridad de Reus la fina memoria de unas gracias de tanta importancia [...]. Siete elegantes niños figuraban allí a otros tantos Genios, ó á los objetos mismos que suelen simbolizarse por estos. El primer Genio vestido de blanco, con manto carmesi, armiños, cetro y corona significaba la Protección Real, y esta con agradable semblante alargaba la regia mano para poner la corona cívica de encima sobre la cabeza de una grave Matrona expresiva de la Villa de Reus. Luego otro magestuoso Genio estaba en actitud de apartar de la Matrona un velo negro que hasta entonces había cubierto su vistoso rostro. Este Genio era el de la Paz, a la que cubría una túnica talar blanca, delicada, ayrosa y elegante, sobre la cual caía con mucha gracia un manto azul hermosamente descuidado sobre la silla, en que estaba sentada [...]. Con la mano

derecha empuñaba un ramo de olivo, en su regazo tenía el cuerno de la abundancia, y sus pies apoyaban sobre una lanza quebrada y otros instrumentos de guerra como cosas de menos precisión donde la Paz domina [...]. Para simbolizar pues la Justicia de estos patrióticos designios, había también en el carro triunfal un emblema de la Justicia, representada por un niño vestido de púrpura y con un haz de varas en las manos [...]. No faltase á la misteriosa carroza el Genio de la Alegria con los distintivos característicos, con que suele aludirse á ella. La Matrona pues, ó la Villa feliz considerándose colmada de honor, interés y alegría con el goce de la protección Real, merecida por el Genio ó Angel de la Paz, sin poder expresar los afectos de su ferviente amor y gratitud se dirigía y señalaba con la mano a otra Deidad figurativa de la Fama, la que con su sonora trompa estaba en ademán de disponerse á pregonar por todo el Orbe las bondades del Soberano, y la humanidad del Excmo. Protector. Todo en suma era ingenioso en este carro, todo brillante, todo hablaba, todo interesaba.”

En arribar la carrossa a l'Ajuntament, els tres nens que representaven la Protecció Reial, la Pau i la Justícia, van recitar una poesia al·lusiva al notable increment de prosperitat que significava la construcció del canal.

Aquesta majestuosa carrossa del gremi dels pagesos, li seguia la corresponent al gremi dels boters.

”Tras de la carroza de los labradores vino asimismo con igual aseo, número de parejas, brillantez y preciosidades el carro triunfal del lucido y numerosísimo Gremio de los Cuberos. Sus pinturas eran asimismo bellas y alegóricas, especialmente las de la zarza y de la palma, colaterales al Jesus de la popa (Patron de este Gremio), con la primera de las cuales se aludía á las penas y afanes, que con invicta tolerancia hubo de digerir esta constante Villa, y con la segunda a la gloria y triunfo que al fin la coronó por la feliz y honorífica consecución de sus nobles proyectos. En el buque de la carroza había empresas igualmente vivas y expresivas. La incorrupta Justicia alargaba una palma triunfal á una magestuosa Matrona, representante de la villa de Reus. Ofrecían desde allí la más agradable perspectiva las artes útiles, distribuidas con armoniosa proporción por todo su ámbito elíptico. Todos estos animados geroglíficos eran como otros tantos preinicios

del mayor auge y esplendor; á que con el nuevo auxilio delas Reales gracias se elevarían las artes por ellos figuradas. A este efecto se dexaban ver alli la Agricultura con todos aquellos caracteres, que distinguen esta importantissima Arte [...]. La Náutica estaba alli extendiendo de nuevo su provincia á esta industriosa y comerciante Villa, haciendose conocer por la brúxula timon y unos navios. La Manufactura llena de labores. En suma, por avitar prolixidades, nada faltaba alli de quanto se puede juzgar oportuno para llenar al designio que se consibio en la formacion de esta magnífica carroza.”

El 25 de novembre, tercer dia de les festes, va ser el més important de tots perquè es van celebrar els actes centrals de l'esdeveniment: La Mare de Déu de Misericòrdia va ser portada des del Santuari fins a la Prioral en una fervorosa processó on, segons podem deduir de l'acurada descripció del text, els assistents portaven torxes i caminaven ordenadament en dos fileres. Una portada de la Mare de Déu en senyal d'agraïment a la seva patrona i protectora per el llarg camí recorregut fins que es va fer realitat el somni del canal. El mateix dia per la tarda es va posar la primera pedra de l'obertura del canal, un acte que va crear gran expectació i concentració de població a la vila i envoltat per l'alegria i eufòria per l'inici del projecte, que va ser organitzat amb la sumptuositat que, com es descriu el text, envoltà tots els actes.

“El Dia 25 de Novbre. traxo a la Villa de Reus la mas completa desus satisfacciones, trayéndole á sus calles y Templo parroquial el mas tierno y dulce objeto de su caracteristica devocion, es asaber, la Soberana Augusta delos Cielos, venerada en su devotissima Imagen del Santuario de Misericordia, distante como un quarto de hora de la Poblacion. No se creia Reus bastante gloriosa y bienaventurada sin partir los despojos de su nuevo triunfo con una Señora, a quien estimaba Autora de su gloria y de sus dichas. Baxo los auspicios de esta su bella Protexcion se habia dado principio y progreso al designio del canal navegable: y ella que tiene en Reus tantos falices y apasionados esclavos, quantos son sus vecinos, llevó sus intentos á un afecto tan colmado [...]. Para rendir pues con mas cabal y religiosa pompa las debidas gracias a su Divina Bienechora, resolvió aquel Itre. Ayuntamiento llevarla en triunfo en su ya expresada Imagen, para cuyo efecto a las nueve de la mañana del dia arriba dicho se formó una muy larga y lucida precesion, con asistencia de to-

das las Comunidades eclesiásticas y demas Cuerpos publicos una incalculable multitud de bachas y quanto podia hacer aquel acto completamente brillante. Pero lo que en medio de todas sus bellezas y preciosidades robaba con preferencia la atencion universal, era el magestuoso y refulgente trono en que venia cautivando corazones la Dulcissima Madre de Misericordia. Estaba colocado este trono en una sobervia carroza, cubierta de rasos carmesi y de plata, sembrada de curiosas y exquisitas flores y guarnecida de flecos y franjas de oro. Era llevada esta carroza disimuladamente por la parte bax é interior; pero en lo exterior estaban en ademan de cargar con aquella Arca del Nuevo Testamento Sacerdotes, con la ayuda de quinze tiernos, hermosos y escogidos niños en traje de angeles, cubiertos de preciosas joyas y brillante pedreria, y tan ricamente ataviados, que no parecian sino que eran criaturas desprendidas de algun coro de las celestiales gerarquias. Esto pues niños angelicos, puestos en buen orden delante el bello Trono, por medio de unas cintas de hermosos colores tiraban suave ayrosamente de la triunfal carroza de su agraciada Reyna. Ver entretanto las dos grandes alas de gente, que desde el Templo de Misericordia hasta la Iglesia Parroquial cubrian los campos y calles para poder ver aquel triunfo de la Virgen y oir al mismo tiempo las cordiales aclamaciones que la piedad reusiense dirigia a su Misericordiosa Patrona, era cosa que fixaba á los circunstantes en un cierto extasis de gozo y admiracion: Como fue tan solemne y larga esta funcion, ocupó toda la mañana desde la hora indicada hasta mas alla del medio dia.”

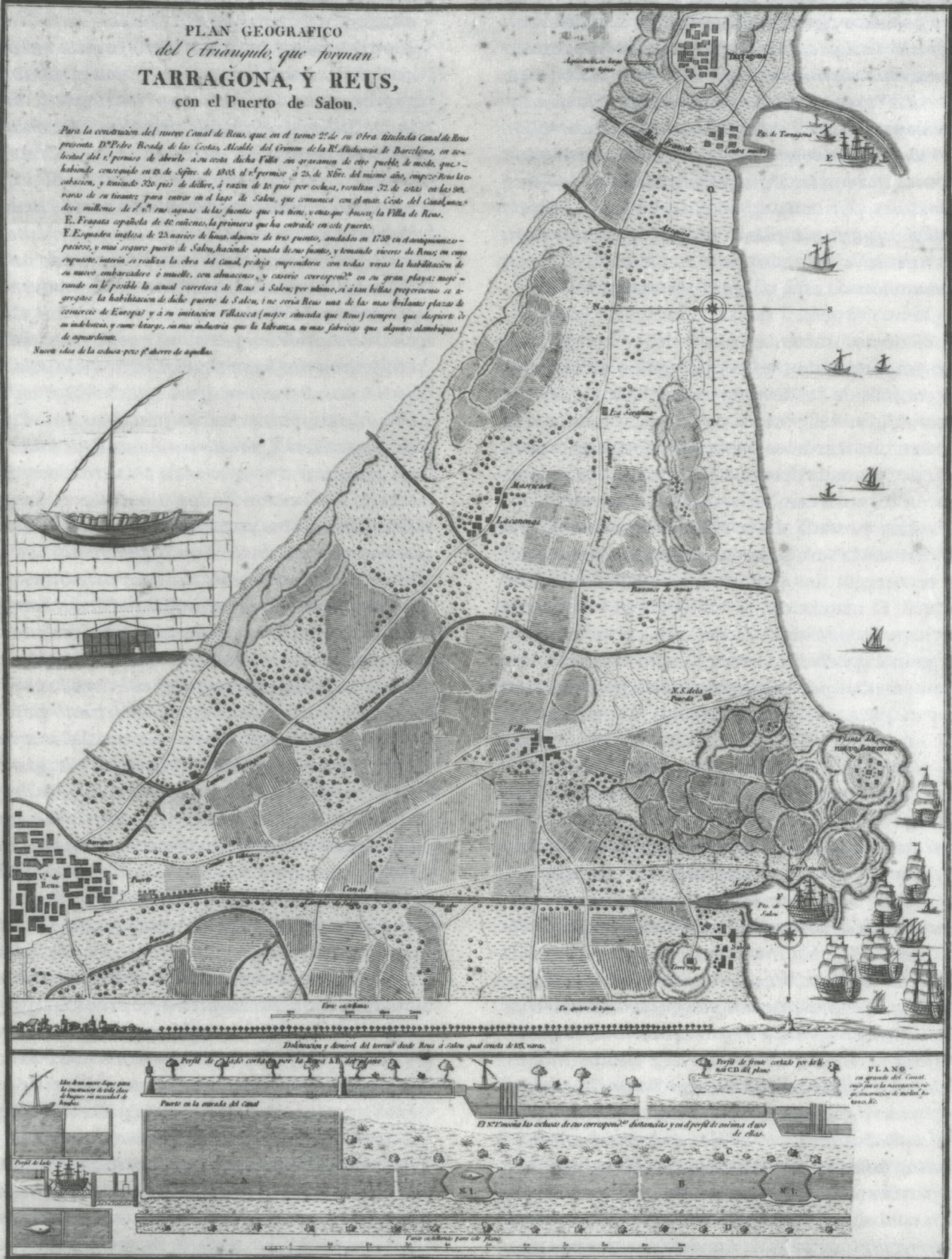
Tan religiosamente santificada la mañana se procedió por la tarde al alegrísimo y tan suspirado acto de la abertura del Canal, o colocacion de su primera piedra. A este fin entre tres y quatro de la tarde el Ilre. Ayuntamiento con el representante del Excmo. Principe de la Paz, y los probombres de todos los Gremios, llevando la delantera las veinte y dos quadrillas de danzantes, musicas y de festivo aparato del dia anterior, formados en orden, y acompañados del Director Dn. Francisco Requena, de la oficialidad, de los nobles, y numerosicimo séquito de toda clase de personas visibles, salieron de la casa consistorial, y se encamináron al lugar previamente destinado. Para elevar este acto á mayor esplendor y magnificencia, se habian prevenido dos hermosicimos carros triunfales, en uno de los

PLAN GEOGRAFICO
del Triangulo, que forman
TARRAGONA, Y REUS,
con el Puerto de Salou.

Para la construcción del nuevo Canal de Reus, que en el tomo 2.º de su Obra titulada Canal de Reus presenta D.^o Pedro Borda de las Cortes, Alcalde del Crimen de la R.^o Audiencia de Barcelona, en solicitud del permiso de abrirlo a su costa dicha Villa en gratificación de diez pueblos de mar, que habiendo conseguido en 18 de Setiembre de 1805 el permiso a 28 de Nbre. del mismo año, empezó Reus la excavación, y teniendo 320 pies de diámetro, á razón de 10 pies por cada día, resultan 32 de costas en las 300 varas de su tirantez para entrar en el lago de Salou, que comunica con el mar. Codo del Canal, once doce millones de 4.º las aguas de las fuentes que va tiene, y una por Anson, la Villa de Reus.

E. Fragatas españolas de 40 cañones, la primera que ha entrado en este puerto.
E. Esquadra inglesa de 23 navios de linea, algunos de tres puentes, andados en 1759 en el asoniamiento pasivo, y más seguro puerto de Salou, haciendo aparda de su puerto, y tomando víveres de Reus en cuyo requiso, interior se realiza la obra del canal, podría emprenderse con todas veras la habitación de un nuevo embarcadero ó muelle, con almacenes y caserío correspondiente en su gran playa; mejorando en lo posible la actual carretera de Reus á Salou; por último, si á un bello prospectivo se agregase la habitación de dicho puerto de Salou, y no sería Reus una de las mas brillantes plazas de comercio de Europa; y á su imitación Villavieja (mejor situada que Reus) siempre que dispusiere de un muelle, y como teatro, en sus industrias que la labranza, en sus fabricas que algunos alambiques de aguardiente.

Nueva idea de la colosa por el aborro de aquella.

La construcción de caminos y canales, con el desaguio (por caz, acequia ó mina) de las que se hallan estancadas, como charcos lagunas &c. asegurará siempre, con la salubridad de los pueblos, la felicidad de las mismas Provincias en todos sus ramos de agricultura, artes y comercio.

AÑO DE 1806.

Projecte del canal, conservat a l'IMMR. Text que acompanya el mapa. A dalt:

PLAN GEOGRAFICO
del Triangulo, que forman
TARRAGONA, Y REUS,
con el Puerto de Salou.

Para la construccion del nuevo Canal de Reus, que en el tomo 2º de su Obra titulda Canal de Reus presenta Dn. Pedro Boada de las Costas, Alcalde del Crimen de la Rl. Audiencia de Barcelona, en solicitud de R.l permiso de abrirlo á su costa dicha Villa sin gravamen de otro pueblo, de modo, que habiendo conseguido en 19. de Septre. De 1805. El r.l permiso á 25. de Nbre. del mismo año, empezó Reus la escabacion, y teniendo 320. pies de declive, á razon de 10. pies por esclusa, resultan 32. de estas en las 90. varas de su tirantez para entrar en el lago de Salou, que comunica con el mar. Cósto del Canal, unos doce millones de rs v.n: sus aguas de las fuentes que ya tiene, y otras que busca la Villa de Reus.

E. Fragata española de 40. cañones, la primera que ha entrado en este puerto.

F. Esquadra inglesa de 25. navios de linea, algunos de tres puentes, anclados en 1759 en el antiquisimo, espacioso, y mui seguro puerto de Salou, haciendo aguada de sus fuentes, y tomando viveres de Reus; en cuyo supuesto, interin se realiza la obra del Canal, podria emprenderse con todas veras la habilitacion de su nuevo embarcadero ó muelle, con almacenes, y caserio correspond.te en su gran playa; mejórande en lo posible la actual carretera de Reus á Salou; por ultimo, si á tan bellas proporciones se agregase la habilitacion de dicho puerto de Salou, ¿no seria Reus una de las mas brillantes plazas de comercio de Europa? Y á su imitacion Villaseca (mejor situada que Reus) siempre que despierte de su indolencia, y sumo letargo, sin mas industria que la labranza, ni mas fabricas que algunos alambiques de aguardiente.

A baix:

La construccion de caminos y canales, con el desagüe (por caz, acéquia ó mina) de las que se hallan estancadas, como charcos lagunas &c. asegurará siempre, con la salubridad de los pueblos, la felicidad de las mismas Provincias en todos sus ramos de agricultura, artes y comercio.

Año de 1806.
(IMMR, 46.22)

quales era llevada la muy polida piedra, destinada a ser la base feliz del grandioso establecimiento, y en el otro úna arrogante azada de plata de subidos quilates y de primor exquisito, que debia servir en esta pomposissima maniobra. Era de ver el inmenso gentio que habia ya anticipadamente derramado por la inmediaciones del camino, y por todas aquellas espaciosicimas llanuras, siendo cosa que causaba la mas agradable sorpresa, ver la innumerable muchedumbre de arboles, [...] con sus copas ó ramas coronadas de hombres, que anciosos de ver dar principio a aquella utilisima obra, efecto de la bondad del Soberano, se habian buscado proporcionadas atalayas en aquellas deliciosas alturas. Dudo se haya visto concurrencia mas numerosa en semejante linea, siendo tal el espesor ó densidad de las gentes, que no obstante de haberse formado [...] una grande barrera en quadro, para que quedase libre y desembarazado el lugar de la excavacion, en que debia meterse la primera piedra, y haberse enviado ya desde la mañana tropa de pié y a caballo para impedir la entrada en la barrera [...] para resistir su presion, con que no sin muchisima dificultad pudo al fin conseguirse [...] el despejar una pequeña parte de aquel recinto para poder maniobrar lo preciso para la colocacion. Mas al fin logrado algun espacio, se pasó á realizar el gran proyecto, fruto feliz de tantas combinaciones y patrioticos afanes á cuyo afecto el Sr. Brigadier Dn. Alberto de Foraster, comicionado tambien por el Excmo. Sr. Generalissimo Principe de la Paz, para este acto, colocó en la profunda hoya prevenida, la primera piedra primorosamente labrada y adornada con todas las calidades que pide el estilo en semejantes actos. Dentro de esta piedra, que estaba anteriormente hueca, se metieron monedas corrientes de todos metales, y una chapa de plomo arrollada y colocada dentro una redoma de cristal, de figura cilindrica en cuya chapa se gravó la inscripcion siguiente [...]:

Reynando el Sr. D. Carlos IV. Se dio principio a este canal: siendo Regidor de Reus El Excmo. Sr. Principe de la Paz y su substituto D. Pedro Sunyer, y en su nombre se coloco esta primera piedra por el Brigadier D. Alberto Foraster estando encargado de la obra el Mariscal de campo consejero de S.M. D. Francisco Requena. Año 1805."

A continuació, les personalitats assistents a l'acte van posar terra damunt la pedra: en nom del rei, el mariscal de camp i conseller d'Índies, D. Francisco Foraster, el director de les obres del canal, el senyor prior, l'alcalde de la vila senyor Josep Saladas, el regidor senyor Pere Sunyer i, per ordre, els demés representants de l'Ajuntament que el text no cita de manera expressa.

La intensa jornada va acabar amb un castell de focs i, amb el que podem interpretar com una sortida festiva de nou als carrers, il·luminats, amb la participació de les carrosses dels gremis, les colles de dansaires i els músics que els dies anteriors van omplir la vila de festa.

“Para poner una brillante corona á este acto, que se presentó con todos los visos de un triunfo, estaba ya prevenido á la vista y en las inmediaciones del lugar en que se hizo la abertura un castillo defuego, que uniendo sus vebementes erupciones y festivos estampidos á la general aclamacion, publicaba con lenguas de luz y ardor la incomparable satisfaccion que le cabia á tan venturoso Pueblo, en ver ya sentada la primera base de un establecimiento, cuya empresa se habia tantas veces acusado de temeraria, y de cuya realizacion pendia por lo mismo su honor á la par de sus mas solidos intereses. Disparado ya todo el castillo, regresó el Ilre. Magistrado con toda la respetable comitiva arriba nombrada, y al llegar á la Villa la encontraron ya hecha un cielo refulgente por la innumerable copia deluces, que á manera de estrellas fixas cautivaban con su vivo y ordenado brillo los ojos del inmenso concurso. Inmediatamente se sirvió en la casa Consistorial un refresco igualmente espléndido que en las noches antecedentes, á que siguieron tambien nada menos lucidas diversiones de danzas orquestas, carros triunfales y otros echisos semejantes álas ya descritas, cuyo detalle se omite, por evitar la molesta repiticion de ideas análogas.”

El dia 26 de novembre continuaren les festes, però d'una manera més pausada. Malauradament, el document resta incomplet i la descripció dels esdeveniments d'aquest dia està reduïda a l'explicació de l'estada de la Mare de Déu de Misericòrdia a la Prioral i la veneració per part del poble. És de suposar que el document continuaba relatant el seu posterior retorn a Misericòrdia.

Deduïm, però, que la jornada es va centrar en el retorn de la Verge al Santuari, posant fi d'aquesta manera a unes jornades que impregnaren de festa popular un aconteixement tant important en aquells moments per al futur de la vila, el punt i final fou un acte religiós i d'agraïment a la seva patrona.

“Nada menos magnificas fueron las fiestas, que celebró esta bizarra Villa el dia 26 de Noviembre, ántes bien tanto mas suaves y satisfactorias para sus vecinos, quanto ellas se consagraron con mas plenitud, a la que aman mas que a sus propias vidas, esto es, ásu Dulcisima inmortal Patrona la Virgen de Misericordia. Desde el momento en que habia llegado su devota Imagen a la Iglesia Mayor; percibió sin la menor interrupcion aquella amabilisima Madre del bello Amor las expreciones menos equívocas de la alta estimacion y confianza, con que es atendida en esta su apasionada Vila [...]. Durante el dia, veia postrados á sus pies y ante sus aras infinitas gentes, que junto con su corazon le dirigian sus peticiones, acciones de gracias y otros actos de piedad y religion. Mas ni aun en la noche quedó por un solo instante sola, pues [...] se quedaron en el Templo para velar [...]. A la hora oportuna se celebrou un oficio en la mas grande pompa y solemnidad, en el que predico las misericordias de Maria para con aquella”

El document que ens ha arribat fins avui acaba així, incomplet, i amb la incògnita de com van acabar les festes organitzades per la col·locació de la primera pedra del canal navegable Reus-Salou.

Un projecte que havia nascut de la necessitat que tenia el comerç reusenc d'una via de sortida pròpia en què havia sigut el seu port natural, Salou. Malauradament, va topar amb tota una serie de problemes i esdeveniments que ens deixen també amb la incògnita del què hauria suposat per a Reus, la seva economia i el seu futur.

Tot plegat, problemes interns i externs que van fer molt difícil dur a terme el projecte i que van desembocar en el seu abandonament definitiu el 1808, tres anys després de la col·locació de la primera pedra.

l'octubre de 1875, hi havia sis-cents trenta-nou volums, dels quals dos-cents trenta-nou havien estat donats per Joan Ramon Blay i la resta per Josep Sardà i Cailà.³ Si totes les xifres fossin certes, es podria dir que en quatre anys la Biblioteca pràcticament no va créixer. Però, si més no, el 1875 sí que hi hagué altres donatius: destaquem el de Manuel de Bofarull, que cap als primers de novembre va donar uns vuitanta llibres, entre els quals hi havia vint-i-vuit volums de la col·lecció de documents inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴

Aquesta lentitud, potser, es pot atribuir a la manca d'espai disponible per a ubicar-la. Les obres de reforma que s'iniciaren el 1867 per fer el nou Arxiu i Biblioteca tal vegada van restar aturades, o bé se'n van fer de noves. La qüestió és que sembla que no es devien enllestir fins al 1875, perquè el Ple de l'Ajuntament de 15 de febrer de 1876 hom afirmava "*que acaba de habilitarse el segundo piso de la casa Capitular, donde se ha colocado el Archivo Municipal y otras dependencias y va a establecerse la Biblioteca pública*".⁵

El 28 de desembre de 1875, per iniciativa del regidor Dimes Domingo, l'Ajuntament va acordar obrir la Biblioteca pública que finalment va ser inaugurada al migdia del 29 de juny de 1876.

Josep Montaner Rincon

Andreu de Bofarull va morir als setanta-dos anys, essent arxiver, el 15 d'octubre de 1882.

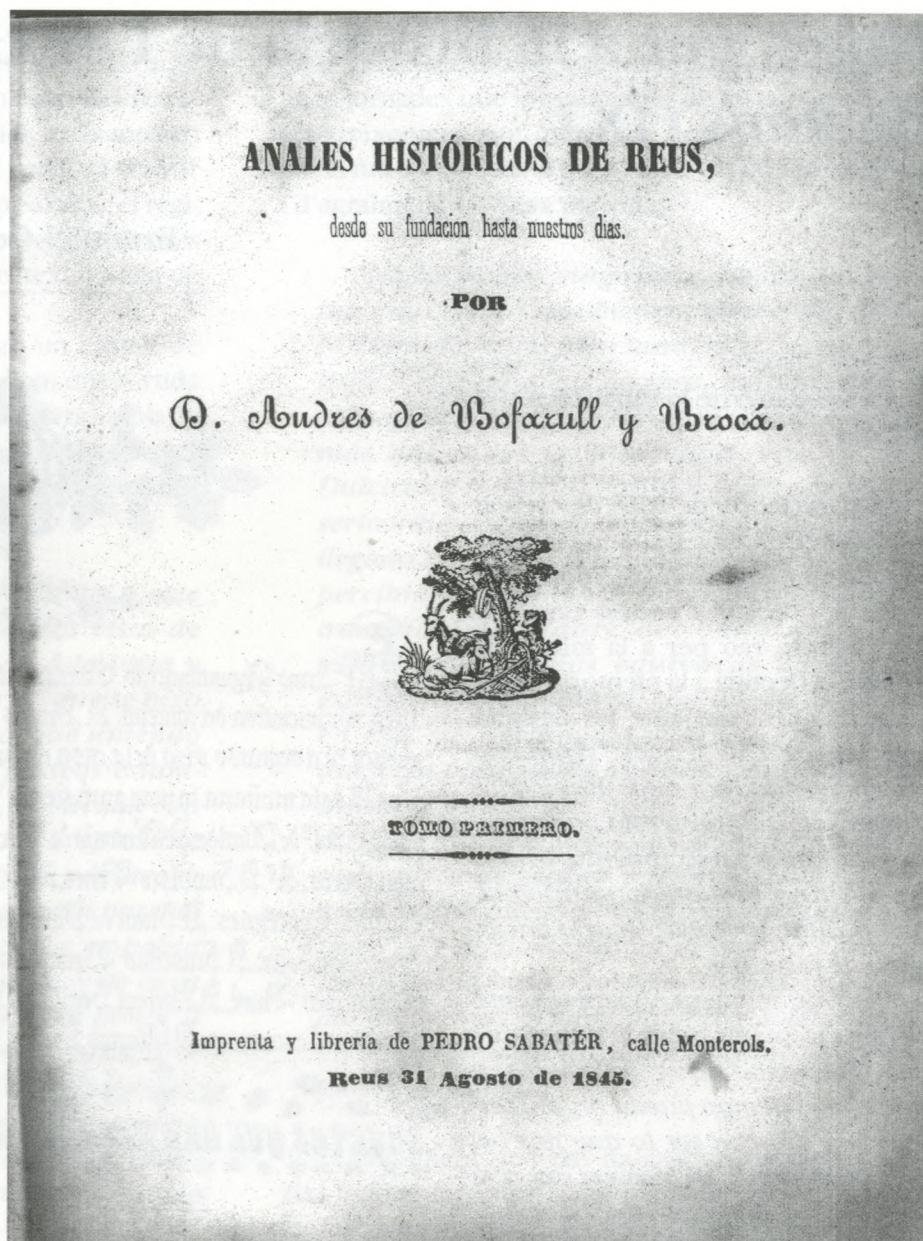
La Corporació Municipal se'n va fer ressó al Ple del dia 19 d'octubre: "*Por el Sr. Presidente se ha pues-*

² FORT, Jaime. *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días*, (Reus, 1924). Anys 1870-1879, p. 22.

³ *Ibídem*, p. 219.

⁴ *Diari de Reus*, n. 259, de 07.11.1875, p. 2. (Dec aquesta notícia a l'amic Pere Martorell).

⁵ AHMR, Actes, v. 55, f. 54v.

Portada de la primera edició dels *Anales de Andreu de Bofarull*.

to en conocimiento del Cuerpo Municipal el fallecimiento del Archivero del Ayuntamiento D. Andrés de Bofarull. La Corporación ha sabido con sentimiento esta sensible pérdida" Per, tot seguit, acordar que s'anunciés la vacant perquè en un termini de quinze dies qui volgués obtenir aquesta plaça s'hi pogués presentar.⁶

Hi hagué dos candidats: Josep Montaner Rincon i Josep Miró Martí, i per a determinar la seva idoneïtat, el 14 de novembre, el Ple va encarregar un dictamen que li va ser presentat una setmana més tard, el 21 de novembre. Hi hagué, però, algunes dificultats: dels membres de la comissió de Govern encarregada del

⁶ AHMR, Actes, v. 61, f. 320v.

dictamen, només se'n presentaren dos a la reunió —el president i un vocal— i encara no van aconseguir cap acord en el nomenament perquè cadascú defensava un candidat diferent. Va ser per això que van tornar l'assumpte al Ple per demanar que fos la Corporació qui l'elegís. Així es va fer i el nou arxiver va ser designat per votació. El resultat va ser de deu vots per a Josep Montaner i de vuit per a Josep Miró. Un resultat que també palesa una divisió de parers prou notable i que ambdós candidats devien ser persones amb mèrits semblants. L'elegit, seguidament, va ser nomenat nou arxiver.⁷

Josep Montaner Rincon, nascut el 1813, tenia ja fets els seixanta-nou anys quan va accedir a l'Arxiu. Era advocat —com el seu pare— i, sense deixar d'exercir aquesta professió, es va dedicar a la fabricació de vins. Finalment, va ser arxiver i bibliotecari municipal, una tasca que (segons la nota necrològica que publicà *Lo Somatent* el 12 de desembre de 1888), “ha exercit amb gran zel, i a satisfacció de tots els ajuntaments que l'ha tractat”. Quan va morir, es diu que estava preparant una biografia sobre un personatge local, el bisbe Alzina.⁸

Un arxiver que no ho va ser

S'ha dit en algunes ocasions que l'escriptor i historiador local, Francesc Gras Elies (1850-1912) va ser arxiver municipal i de la seva suposada activitat hom ha escrit alguns comentaris ben negatius.

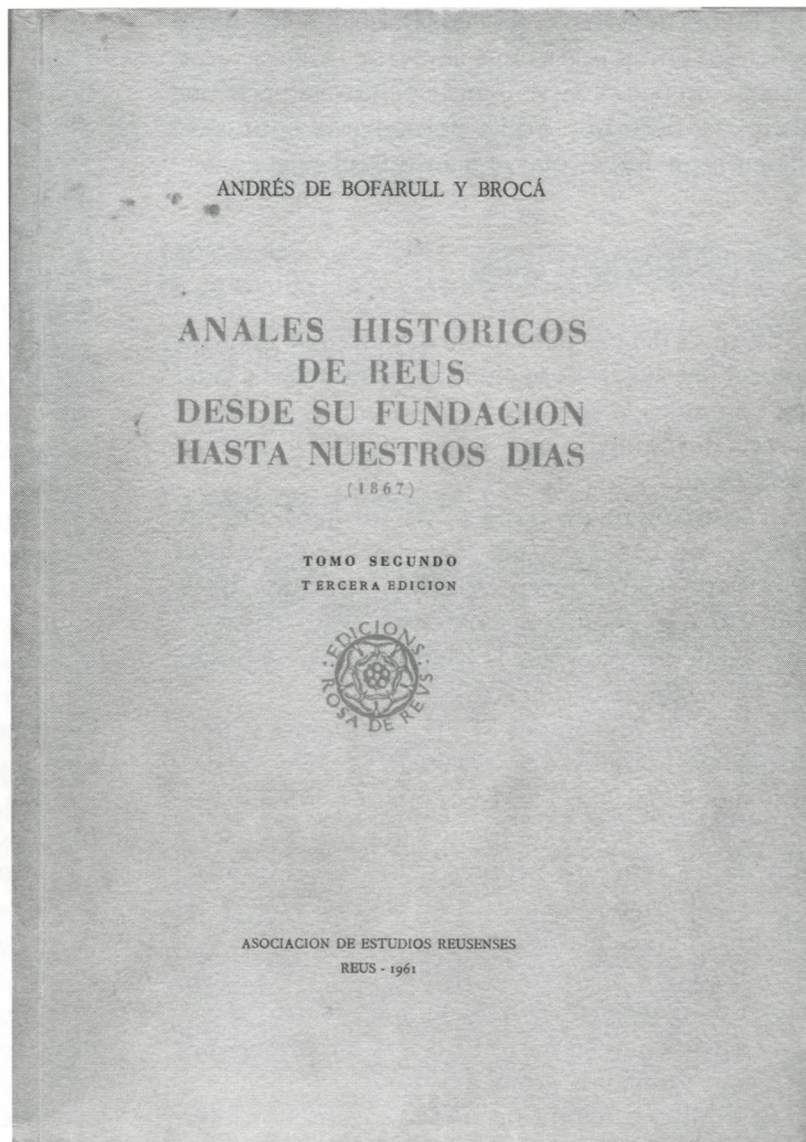
Segons afirma Joaquim Santasusagna “exercí d'arxiver municipal a Reus, però es pot dir que no s'ocupà de la feina, puix que d'altres esmerços l'atreien. La subjecció a tot allò que fos treball seguit i metòdic l'amoinava i li agradava la vida peresosa i vagamunda”.⁹

Seguint aquesta opinió, Josep Iglésies reblà el clau: Gras “fou arxiver municipal de Reus, escrigué una història local i sembla que no descargolà mai un rodell de pergamins, ni obrí un sol manuscrit dels que te-

⁷ AHMR, Actes, v. 61, f. 329v. Acta del 14.11.1882; i f. 331. Acta del 21.11.1882.

⁸ OLESTI, Josep. *Diccionari Biogràfic de Reusencs*, v. 2 (Reus, 1992) p. 463-464.

⁹ SANTASUSAGNA, Joaquim. *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900* (Reus, 1949) p. 359.

Coberta de la tercera edició dels *Anales* d'Andreu de Bofarull.

nia a l'abast de la mà, en els armaris de l'estança on havia d'exercir el treball”.¹⁰

El cert, però, és que Francesc Gras Elies mai va ser arxiver. El seu càrrec a l'Ajuntament era un altre, el d'encarregat de les dependències comunals i custodi dels efectes de l'Ajuntament, i va ocupar aquest càrrec fins al 9 de març de 1904.¹¹ Al Ple de l'Ajuntament d'aquest dia se li va acceptar la dimissió i, tot seguit, es creava una plaça de majordom la feina del qual, en part, consistiria en “*que bajo su personal responsabilidad se encargue de la custodia de los efectos diversos de utilidad los unos, de valor intrínseco y real los otros, y de valor histórico los demás, que existen en las diferentes dependencias municipales*”. Fa l'efecte que es tracta de la mateixa feina que

¹⁰ IGLÉSIES, Josep, pròleg a *El periodismo en Reus*, de Francesc Gras i Elies (Reus, 1973) p. 8.

¹¹ AHMR, Actes, v. 83, p. 102.

fins llavors devia haver fet l'encarregat i, si fos així, la seva tasca tindria poc a veure amb la de l'arxiver —que en aquesta època, com veurem més endavant, era Bernat Torroja— però que podia permetre la confusió i d'aquí, segurament, que se li atribuís el càrrec.

El cronista de la ciutat

Després del pas per l'Arxiu d'Andreu de Bofarull, autor d'uns annals de la ciutat,¹² es va trobar a faltar qui continués la seva obra i es va pensar a crear el càrrec de cronista, que aniria lligat al d'arxiver-bibliotecari.

L'Ajuntament en parlà el 21 de desembre de 1888,¹³ un parell de setmanes després de la mort del darrer arxiver, Josep Montaner, precisament va aprofitar que en aquell moment la plaça d'arxiver era vacant per convocar-la ja amb la nova definició d'arxiver, bibliotecari i cronista.

La moció, presentada al Ple pel regidor Antoni Pasqual, no només proposava afegir el càrrec de cronista municipal al de l'arxiver i bibliotecari, sinó que també en concretava les tasques que hauria de fer: a més de les funcions pròpies d'arxiver, el cronista hauria de portar dos registres. En el primer hauria de recopilar i classificar, de manera breu i precisa, tots els acords de l'Ajuntament, mentre que en el segon hauria de consignar de manera fidel, exacta, imparcial i sense comentaris, tots els fets importants per tal d'anar formant la crònica de Reus.

La crònica s'hauria de publicar cada dos anys, prèvia aprovació, però, d'una comissió formada per tres persones que hauria de nomenar l'Ajuntament i que tindria com a missió la d'examinar periòdicament els textos que havia de contenir aquest llibre.

Evidentment, i atesa la major importància que prenia ara el càrrec d'arxiver i de la major idoneïtat i il·lustració que es requeria, també es va proposar un augment de la seva dotació mensual, que passaria a ser de cent cinquanta pessetes.¹⁴

La proposta va passar a dictamen de la Comissió

¹² BOFARULL, Andrés de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, 2 v. Reus 1845, 1867, 1959-1961².

¹³ AHMR, Actes, v. 67 p. 746-750.

¹⁴ Dos anys abans, el 1886, un article sense signar a *La Veu del Camp* (n. 39, d'11.07.1886, p. 343-344), feia esment del sou de l'arxiver i considerava que era mal pagat: "L'Arxiver y bibliotecari del municipi d'una població com la nostra, deu esser una persona il·lustrada y de coneixements especials: donchs bé essent així, lo natural es que dit funcionari sia decorosament remunerat, y la dotació que aquí's dona al archiver-bibliotecari, sent menor que la dels porters, la dels alguasils y la dels mers escriptors ó copiadors, no es decorosa per la il·lustrada persona que la reb, ni

de Foment i, finalment, va ser la Comissió d'Instrucció Pública qui el va emetre i que es presentà al Ple del 8 de febrer de 1889, pel qual s'acceptava.¹⁵ Primer, el dictamen recordava la motivació: "*creando una plaza de cronista de esta ciudad que siga y perfeccione la obra emprendida por el que fué Archivero y Bibliotecario de este Municipio, D. Andrés de Bofarull*". Però després afegia una variació prou important: "*con la sola variación de que lo que se anuncie para proveerse, sea la plaza de Cronista del Municipio a la que deberá ir agregado el cuidado y arreglo del Archivo y Biblioteca del Ayuntamiento, espresándose así en el anuncio en que se llame a los que deseen obtener dicho destino de Cronista, los cuales deberán tener título de carrera literaria o haber ya desempeñado cargos de la clase del que se desea proveer*".

L'arxiver i bibliotecari, doncs, no seria a més a més el cronista, com es proposava inicialment, sinó ben bé a l'inrevés, és a dir, seria el cronista qui portaria annexades les tasques de l'Arxiu i la Biblioteca. I també s'anunciava un altre canvi important, ja que s'exigia la carrera literària o l'idoneïtat, per a poder-hi accedir.

Un mes després, el 15 de març, era nomenat el primer cronista, arxiver i bibliotecari, càrrec al qual es presentaren dos candidats: el fill de l'anterior arxiver, Amalio Montaner Peletier, i l'advocat, polític i escriptor, Bernat Torroja Ortega. Valorats els mèrits de cadascú, el guanyador va ser el segon.¹⁶ Però d'ell, tot i la seva reconeguda capacitat, com tampoc dels cronistes que el seguiren, no s'ha conservat a l'Arxiu cap dels registres que se suposa que havien de portar ni se n'ha publicat mai cap.

per la Corporació que la paga [...]" Aquest mateix text, en demanar una major dotació econòmica, ja proposava la creació de la plaça de cronista: "es consigni mayor cantidad para la decorosa dotació del Bibliotecari-archiver, que pot esser també cronista".

¹⁵ AHMR, Actes, v. 68 p. 81.

¹⁶ AHMR, Actes, v. 68 p. 261.

L'Arxiu el 2004

Les entrades de documentació

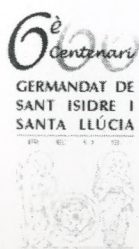
La documentació que ha entrat aquest any a l'Arxiu procedeix, bàsicament, de les transferències des dels diversos departaments de l'Ajuntament, que corresponen al període comprès entre els anys 1990 i 2002. A banda, hi ha hagut algunes entrades de procedència particular entre les quals cal destacar la cessió feta pel Centre de Lectura de Reus d'una interessant col·lecció de documents del segle XVI al XIX que ja vam referir més detalladament en l'anterior número d'aquesta revista.

Les transferències s'han vist afectades per un problema important: l'any anterior l'Arxiu va arribar al límit de la seva capacitat d'emmagatzematge, i això va crear diversos problemes que s'han pogut resoldre aquest any de manera interina —mercès la utilització d'un nou local que disposa d'uns vuit-cents metres lineals de prestatgeria potencialment ampliables— a l'espera de poder disposar de les noves instal·lacions que es preveuen per a l'any 2007. Aquest any, el moviment de transferències s'ha vist sotmès a la situació creada per la falta temporal de capacitat. Tot i així, s'han fet disset transferències, la majoria de les quals concentrat als darrers mesos de l'any, així com tres trasllats —des de l'Arxiu al dipòsit

provisional— que han comportat un moviment total de mil vuit-cents vuitanta-set unitats d'instal·lació que ocupen un total de dos-cents quatre metres lineals de prestatgeria.

La consulta documental

Pel que fa a la consulta de documents, i sense comptar les pròpies de l'Arxiu Històric, aquest any s'han rebut mil dues-cents cinquanta-vuit peticions, de les quals vuit-cents onze són internes, procedents dels diversos departaments municipals. Les restants quatre-cents quaranta-set consultes corresponen a usuaris externs: els investigadors, els que venen a l'Arxiu per assumptes d'interès administratiu, de caràcter personal, sigui consultant la documentació que els afecta o bé els butlletins oficials i, finalment, aquells altres que cerquen assessorament o bé una informació determinada, sobre diversos aspectes d'història local, de bibliografia, d'arxivística, de genealogia, etc. Cal destacar que aquest any pràcticament s'ha doblat, respecte l'any anterior, el nombre total de consultes externes.

Conèixer la història del
**GREMI DELS
PAGESOS**
Maig de 2004

Les activitats de divulgació

A banda de les visites comentades tant de grups d'escolars com d'universitaris, la difusió de l'Arxiu s'ha basat en una sèrie d'exposicions, conferències i publicacions.

En total s'han programat deu exposicions, de les quals tres han estat produïdes directament per l'Arxiu i les altres organitzades per diverses regidories, entitats o bé institucions. En total, han rebut la visita d'unes tres mil cinc-cents persones.

També s'han reutilitzat algunes de les exposicions produïdes per l'Arxiu en anys anteriors, com és el cas de la dedicada a Joan Rebull, el 1999, que s'ha pogut veure novament durant les jornades culturals que organitzà l'escola pública que porta el nom d'aquest escultor. O bé l'exposició també anterior, "Dones i immigració" que es va poder veure en diversos centres cívics.

Aquest any s'ha iniciat una nova modalitat d'activitats com són els cicles amb el títol genèric de Conèixer la història de... que tenen un format de seminari obert, amb tres xerrades i una exposició.

En total, entre conferències i taules rodones, s'han

fet quaranta-dues activitats, de les quals catorze va ser programades per l'Arxiu i les resta per diverses regidories i per entitats ciutadanes; i això ha motivat l'assistència de dues mil cinc-cents persones, xifra que sumada a l'anterior eleva el nombre d'assistents total als actes de l'Arxiu a unes sis mil persones.

També aquí, l'augment d'activitats respecte l'any anterior ha estat notori, s'han duplicat pràcticament el nombre de conferències; en canvi, no hi ha hagut un augment pel que fa a les presentacions de llibres, fet que s'explica perquè la Biblioteca Central n'absorbeix la majoria.

Finalment, respecte a les publicacions i la revista semestral, s'han publicat els següents llibres, dins la col·lecció "Publicacions de l'Arxiu Municipal":

- *De la neu a les campanes. Recull de notícies de l'Arxiu Històric*, de Salvador FERRANDO BARDINA.
- *Recomençar la vida. Una memòria del procés migratori de les dones a Reus (1950-1970)*, de Lídia MARTÍNEZ FLORES i Jordi ROCA GIRONA.
- *Sia de tots conegut... Catàleg dels pergamins de l'Arxiu Municipal de Reus, I (1020-1350)*, d'Ezequiel GORT.

